

Міністерство освіти і науки України
Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка
Навчально-науковий інститут педагогіки і психології
Кафедра спеціальної та інклюзивної освіти

Москалець Юлія Анатоліївна

**ЗБАГАЧЕННЯ СЛОВНИКА НАРОДОЗНАВЧОЮ ЛЕКСИКОЮ
ДІТЕЙ ІЗ ЗАТРИМКОЮ ПСИХІЧНОГО РОЗВИТКУ
СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ**

Спеціальність 016 Спеціальна освіта
(олігофренопедагогіка, логопедія)
Галузь знань: 01 Освіта/Педагогіка

Кваліфікаційна робота
на здобуття освітнього ступеня магістр

Науковий керівник
_____ Ю. А. Бондаренко
доктор педагогічних наук,
професор кафедри спеціальної
та інклюзивної освіти
«_____» _____ 2021 року

Виконавець
_____ Ю. А. Москалець
«_____» _____ 2021 року

Суми 2021

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ЗБАГАЧЕННЯ СЛОВНИКА ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ІЗ ЗАТРИМКОЮ ПСИХІЧНОГО РОЗВИТКУ ЗАСОБАМИ НАРОДОЗНАВЧОЇ ЛЕКСИКИ.....	8
1.1. Народознавча лексика як засіб розвитку мовлення дошкільників з особливими освітніми потребами.....	8
1.2. Особливості розвитку словника дітей із затримкою психічного розвитку.....	13
1.3. Розвиток народознавчої лексики в режимі дня дошкільника з затримкою психічного розвитку.....	21
Висновки до першого розділу.....	27
РОЗДІЛ 2. СТАН ПРАКТИКИ ВИКОРИСТАННЯ НАРОДОЗНАВЧОЇ ЛЕКСИКИ У ЗАКЛАДАХ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ.....	29
2.1. Організація дослідницько-експериментальної роботи.....	29
2.2. Аналіз практики формування народознавчої лексики у дошкільників із затримкою психічного розвитку.....	34
2.3. Результати рівнів сформованості обсягу словника народознавчою лексикою у дітей старшого дошкільного віку із затримкою психічного розвитку.....	40
Висновки до другого розділу.....	47
РОЗДІЛ 3. МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ЗБАГАЧЕННЯ СЛОВНИКА ДІТЕЙ ІЗ ЗАТРИМКОЮ ПСИХІЧНОГО РОЗВИТКУ НАРОДОЗНАВЧОЮ ЛЕКСИКОЮ	49
3.1. Теоретичне обґрунтування моделі активізації збагачення словника дошкільників із затримкою психічного розвитку народознавчою лексикою.....	49
3.2. Засоби збагачення словника народознавчою лексикою дошкільників із затримкою психічного розвитку.....	52
3.3. Результати формувального етапу дослідження.....	61
Висновки до третього розділу.....	70
ВИСНОВКИ.....	72
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	75
ДОДАТКИ.....	81

ВСТУП

Актуальність дослідження. Етнокультурознавчий компонент розглядається як одна із складових змісту навчання рідної мови, який “повинен бути інтегрованим за своїм змістом і містити найважливіші відомості з народознавства, пов’язані з історією, культурою, звичаями, побутом українського народу.

Дослідження етнокультурознавчої лексики було започатковано у 80-х роках ХХ століття такими вченими, як В. Русанівський, О. Паламарчук, М. Пилинський, Г. Сиротіна, Н. Ніколаєва, В. Говердовський, Т. Левченко та ін. Учені доводять, що з допомогою народознавчої лексики людина прилучається до історії свого народу, до його духовності, пізнає генетичний код своєї нації. Водночас цей процес не може бути безконтрольним. Здійснювати його повинні насамперед педагоги закладів освіти.

Етнокультурознавча (народознавча) лексика пов’язана з творами усної народної творчості, національними традиціями, обрядами, звичаями, символами. За даними вчених, означена лексика має спільну ознаку, яка й об’єднує їх в окрему групу лексем, що мають виражену специфічну етнічну семантику, і певним чином впливає на формування етнічної самосвідомості, національного світогляду, національного менталітету, високої духовності, пов’язаної з історичними коренями свого народу.

Умови впровадження народознавства у практику роботи закладів дошкільної освіти висвітлено у працях Л. Граціанської, Т. Дем’янюк, С. Домбровського, П. Ігнатенко, В. Ковальської, Л. Крицької, В. Кузьменка, О. Потапенка, Р. Скульського, М. Стельмаховича, К. Щербини та ін.

Необхідність засвоєння старшими дошкільниками народознавчої лексики й недостатнім залученням усіх форм навчальної діяльності до цього процесу; необхідністю інтенсивної етнізації дитини на основі засвоєння мовно-культурного досвіду свого народу, що відповідає особистісним

потребам кожної людини, й відсутністю науково-методичного супроводу для здійснення відповідної роботи на заняттях.

Практика роботи вихователів свідчить, що розвитку засвоєння народознавчої лексики приділяється недостатньо уваги в процесі мовленнєвих занять, народознавчий матеріал для цього використовується епізодично, безсистемно, без відповідного збагачення змісту і способів навчально-пізнавальної діяльності дошкільників. Тому знаходження шляхів активізації засвоєння народознавчої лексики у процесі мовленнєвих занять є важливою лінгводидактичною проблемою.

Проаналізувавши наукові праці, можна стверджувати, що у закладі дошкільної освіти ведеться лексична робота з дітьми, однак народознавчому аспекту, з метою збагачення словника, приділяється недостатньо уваги. Серед методичних порад і рекомендацій відсутні методичні доробки щодо розширення словника дітей дошкільного віку народознавчою лексикою.

Наявність у словнику дитини народознавчих термінів сприяє збереженню національних традицій, активізує знання дошкільника про свій рідний край. Збагачення словника дітей фольклорним матеріалом сприяє розвитку образного мовлення, чуття мови, виразності та емоційності мовлення.

Актуальність, соціальна значимість і недостатнє вивчення мовленнєво-народознавчого аспекту збагачення словника дітей дошкільного віку із затримкою психічного розвитку обумовило вибір теми дослідження «Збагачення словника дітей дошкільного віку із затримкою психічного розвитку засобами народознавчої лексики».

Зв'язок роботи з темою кафедри. Дослідження виконано в межах колективної теми кафедри спеціальної та інклюзивної освіти: «Корекційно-реабілітаційна діяльність в сучасному освітньому просторі» (державний реєстраційний номер 0121U 09109).

Мета дослідження – розробити, науково обґрунтувати та експериментально перевірити модель активізації збагачення словника дошкільників із затримкою психічного розвитку народознавчою лексикою.

Завдання дослідження :

1. Виявити стан розробленості проблеми збагачення словника народознавчою лексикою дітей дошкільного віку із затримкою психічного розвитку в теорії спеціальної освіти.
2. Здійснити аналіз практики формування словника народознавчої лексики у дітей із затримкою психічного розвитку в закладах дошкільної освіти.
3. Дослідити рівні і особливості сформованості словника народознавчої лексики у дітей старшого дошкільного віку із затримкою психічного розвитку.
4. Спроектувати модель активізації збагачення словника дошкільників із затримкою психічного розвитку народознавчою лексикою та перевірити її ефективність.
5. Визначити засоби збагачення словника народознавчою лексикою дошкільників із затримкою психічного розвитку.

Об'єктом дослідження – освітній процес у закладі дошкільної освіти.

Предмет дослідження – збагачення словника народознавчою лексикою старших дошкільників із затримкою психічного розвитку.

Методи наукового дослідження: *теоретичні:* аналіз, порівняння, узагальнення теоретичного матеріалу загальних та спеціальних літературних джерел, узагальнення педагогічного досвіду; *емпіричні:* педагогічне спостереження, педагогічний експеримент (констатувальний і формувальний етапи), методи математичної статистики.

Елементи наукової новизни одержаних результатів: *узагальнено* теоретичний матеріал щодо збагачення словника дітей дошкільного віку із затримкою психічного розвитку засобами народознавчої лексики; *доповнено* кількісні та якісні дані розвитку словника народознавчої лексики дітей із

затримкою психічного розвитку; *розроблено* модель активізації збагачення словника дошкільників із затримкою психічного розвитку народознавчою лексикою.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що впроваджено в освітній процес закладів дошкільної освіти засоби збагачення словника дошкільників із затримкою психічного розвитку народознавчою лексикою. Теоретичні положення та практичні результати дослідження можуть бути використані педагогічними працівниками закладів дошкільної освіти під час роботи з розвитку словника дітей старшого дошкільного віку з затримкою психічного розвитку. Результати проведеного дослідження можуть бути використано у навчальних курсах для студентів ЗВО, які навчаються за спеціальністю 016 Спеціальна освіта (олігофренопедагогіка).

Апробація результатів дослідження та публікації. Апробація результатів здійснювалася шляхом участі у трьох конференціях та одного семінару. *Конференції:* VIII Міжнародна заочна студентська науково-практична конференція «Корекційна та інклюзивна освіта очима молодих науковців» (19 травня 2021 р., СумДПУ імені А.С. Макаренка); VII Міжнародна заочна науково-практична конференція «Корекційно-реабілітаційна діяльність: стратегії розвитку у національному та світовому вимірі» (25 листопада 2020 р., СумДПУ імені А.С. Макаренка); VIII Міжнародна заочна науково-практична конференція «Корекційно-реабілітаційна діяльність: стратегії розвитку у національному та світовому вимірі» (24 листопада 2021 р., СумДПУ імені А.С. Макаренка).

Семінари: IV Регіональний науково-практичний семінар зі спеціальної педагогіки «Новітні технології спеціальної педагогіки: проблеми, перспективи та шляхи запровадження» (18 червня 2021 р., СумДПУ імені А.С. Макаренка).

Основні результати дослідження висвітлено у 2-х публікаціях: 1 статті, 1 тези доповіді.

Структура та обсяг магістерської роботи. Магістерська робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (63 найменування) та додатків. У тексті містяться 9 таблиць, 3 рисунки. Основний зміст магістерської роботи викладено на 74 сторінках. Загальний обсяг магістерської роботи – 97 сторінок.

РОЗДІЛ 1
ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ЗБАГАЧЕННЯ СЛОВНИКА ДІТЕЙ
ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ІЗ ЗАТРИМКОЮ ПСИХІЧНОГО РОЗВИТКУ
ЗАСОБАМИ НАРОДОЗНАВЧОЇ ЛЕКСИКИ

**1.1. Народознавча лексика як засіб розвитку мовлення
дошкільників з особливими освітніми потребами**

Найважливішою одиницею мови є слово. Слово виступає основним будівельним матеріалом висловлювань, за допомогою яких реалізується спілкування між людьми. Усі слова, що вживаються в мові, становлять її лексику або словниковий склад мови.

Лексика – (від грецьк. *leksikos*– належить до слова) – сукупність слів мови, її словниковий склад; словниковий склад мови, будь-якого її стиля, сфери, а також чийх-небудь творів, окремого твору [24].

Словниковий склад – це набір слів, яким володіє людина у знайомій їй мові. Словниковий запас, як правило, розширюється з віком, і слугує як практичний і фундаментальний інструмент для спілкування та здобування знань.

Існують різні види лексики: абстрактна, ділова, емоційна, інтернаціональна, загальноновживана, побутова, професійна, термінологічна, народознавча. Особливе місце при збагаченні словника дітей посідає *народознавча лексика*. Вона пов'язана з творами усної народної творчості, національними традиціями, обрядами, звичаями, символами.

Народознавча лексика несе важливе змістове, емоційне й естетичне навантаження, оскільки в ній зберігаються загальнолюдські й національні цінності, генетичний код етносу. Вивчення мови свого народу, оволодіння всім багатством народознавчої лексики – один з найважливіших магістральних шляхів духовного відродження нації [2].

Для виховання дітей дошкільного віку народознавча лексика не втрачає свого виховного впливу. Саме в дошкільному віці відбувається найбільш інтенсивний розвиток особистості. В цей період починають розвиватися ті почуття, риси характеру, які пов'язують дитину зі своїм народом. Коріння цього зв'язку – у мовленні народу, його піснях, музиці, іграх, у враженнях, одержуваних маленькою людиною від природи рідного краю, в деталях побуту, вдачі й звичаї людей, серед яких вона живе. Освоєння дітьми культурної спадщини народу формує інтерес до нього, оживляє педагогічний процес, надає особливий вплив на емоційну і моральні сторони особистості [2].

Відповідно до нової редакції Закону України «Про дошкільну освіту» від 28.09.2017, «завданнями дошкільної освіти є: збереження та зміцнення фізичного, психічного і духовного здоров'я дитини; виховання у дітей любові до України, шанобливого ставлення до родини, поваги до народних традицій і звичаїв, державної мови» гостро постає питання про розвиток українського мовлення у дошкільників [1]. Відтак, відродження рідної мови шляхом використання в процесі навчання народознавчої лексики з раннього дошкільного віку є невід'ємним завданням дошкільного періоду дитинства.

Народознавча лексика має свою специфічну етносемантичну забарвленість. За даними Т. Левченко, означена лексика має спільну ознаку, що й об'єднує їх в окрему групу лексем, які мають виражену специфічну етнічну семантику, що певним чином впливає на формування етнічної самосвідомості, національного світогляду, національного менталітету, високої духовності, пов'язаної з історичними коренями свого народу [25].

Етнокультурознавча лексика – це гетерогенна за походженням, є носієм семантики, яка відображає специфічні риси культури певного народу від матеріальних реалій до багатозначних символів і може посідати різне місце в семантичному полі слова – від центрального до периферійного. Отже, народознавча лексика має свою специфічну етносемантичну забарвленість.

Джерельна база народознавчої лексики виключно багата і різнобічна. До кола національно орієнтованої лексики входять численні тематичні групи слів, що відбивають умови життя, особливості світобачення й світосприйняття українців, відтворюють загальну картину їхніх поведінкових стереотипів. Важливим складником етнолінгвістичного матеріалу є усна народна творчість (фольклор): пісні, думи, легенди, казки, колядки, щедрівки, гаївки, коломийки, свята, обрядова поезія, яка має слугувати етнічною основою формування етнічно-мовної особистості.

С. Мишанич визначає фольклор як мистецтво пам'яті [35]. З'ясовуючи роль фольклору в народній дидактиці, М. Стельмахович зазначав, що «*фольклор* – це не тільки засіб розвитку мовлення, а й активний поширювач знань з історії народу» [49, 28].

За А. Богуш, *фольклор* – це народна творчість, в якій «художнє відображення дійсності відбувається у словесно-музично-хореографічних формах колективної народної творчості, що виражають світогляд людей і нерозривно пов'язані з їхнім життям і побутом» [6, 61].

Народна творчість – це невичерпне джерело педагогічного матеріалу, одна з основ мовного, морального, естетичного, патріотичного виховання.

Усна народна творчість є найважливішим джерелом і засобом розвитку всіх сторін мовлення дітей. Воно допомагає відчувати красу рідної мови, розвиває її образність. К. Чуковський у книзі «Від двох до п'яти» говорив про те, що «всілякі народні пісні, казки, прислів'я, приказки, загадки, складають улюблену розумову їжу дошкільнят, краще всього залучають дитину до основ народної мови». Крім цього він зазначав, що «казка розвиває, збагачує і гуманізує дитячу психіку, оскільки слухаючи казку дитина відчуває себе її активним учасником і завжди ототожнює себе з тим персонажем, хто бореться за справедливість, добро і свободу [22].

Фольклорні тексти розкривають перед дитиною красу і влучність української мови і, за словами К. Ушинського, «пробуджують до життя

насіння рідного слова, що завжди корениться, хоч і несвідомо, в душі дитини», збагачуючи тим самим дитячу мову [20].

За допомогою малих форм фольклору можна вирішувати практично всі завдання з розвитку мовлення дошкільників із затримкою психічного розвитку. Аналізуючи фольклорний твір у єдності його змісту та художньої форми, а також активно засвоюючи засоби художньої виразності, такі діти навчаються передавати в образному слові певний зміст, самостійно складати невеличкі твори. Навчання дітей мови і мовленню в закладі дошкільної освіти спрямоване на формування лексичних, фонетичних, граматичних та комунікаційних знань і вмінь.

Не можна не переоцінити значення фольклору для формування словника дітей народознавчою лексикою. Засвоєння старшими дошкільниками народознавчої лексики занурює дітей до скарбниць духовності й культури рідного народу, виховує громадянськість, патріотизм, національну самосвідомість, тобто має сприяти формуванню національно-мовленнєвої особистості, яка розвивається за умов етносередовища і є носієм та транслятором рідної мови і культури.

Свідоме ставлення до мови, до слова, на думку В. Русанівського, починається з проникнення у лексичні скарби мови. [5, с. 154] Слово – найактивніша одиниця мовлення, тому й навчання лексики та навчання оперування нею у мовленні – важлива складова мовленнєвої роботи дошкільного закладу. Важливим є не кількісне накопичення словника, а його якісний розвиток, адже усвідомлення дитиною значення слів позначається на загальному рівні її психічного розвитку, зокрема на інтелектуальному.

Відтак, цілеспрямована, педагогічно керована робота з розвитку мовлення старших дошкільників на заняттях з урахуванням народно педагогічних принципів, методів, засобів навчання, з використанням народознавчих матеріалів заслуговує на особливу увагу педагогів, дослідників [27].

Народознавча лексика належить до сфери активного функціонування переважно в художньому, розмовному, частково у публіцистичному стилях української мови, а слова-символи найчастіше вживаються у поетичній мові.

Семантичний аналіз лексики поза календарної поезії свідчить про вираження живого народного слова численними способами, а саме: різноманітними звертаннями до неживої природи, явищ, предметів, вживання зменшувальних суфіксів, що надають текстам відтінку ласкавості, численними повторами тощо. Все це не тільки вводить дітей в атмосферу українського побуту, але й сприяє формуванню позитивних якостей поведінки і, звичайно, на мовленнєвий розвиток дітей.

Народознавча лексика несе важливе змістове, емоційне й естетичне навантаження, оскільки в ній зберігаються загальнолюдські і національні цінності, генетичний код етносу. Відтак, відродження рідної мови шляхом використання у процесі навчання народознавчої лексики з раннього дошкільного віку є невід'ємним завданням лінгводидактичної науки. Левченко Т. Визначає етнокультурознавчу лексику як гетерогенну за походженням, що є носієм семантики, яка відображає специфічні риси культури певного народу від матеріальних реалій до багатозначних символів і може посідати різне місце в семантичному полі слова – від центрального до периферійного [24]. Таким чином, засвоєння народознавчої лексики забезпечує досягнення точності, гнучкості, виразності мовлення, розвиток умінь слухання, розуміння мови і говоріння на репродуктивному й продуктивному рівнях.

Отже, проаналізувавши психолого-педагогічну літературу, ми виявили різноманітні підходи до трактування базових понять, що складають теоретичну основу нашого дослідження. Аналіз їх суті дозволяє окреслити незначні відмінності в тлумаченні, пов'язані з досліджуваними позиціями авторів. У межах нашого дослідження така аналітична робота над понятійним апаратом дає змогу прослідкувати й описати методику збагачення словника дітей дошкільного віку народознавчою лексикою. Таким чином, проблема

збагачення, уточнення та активізації словника дітей дошкільного віку досить повно досліджена, однак, вчені та науковці одноставні у визначенні причин бідності словника дітей, відсутності в активному мовленні саме народознавчої лексики, фразеологізмів, малих фольклорних форм (приказки, прислів'я тощо).

1.2. Особливості розвитку словника дошкільників із затримкою психічного розвитку

Мовленнєвий розвиток дитини – один із основних чинників становлення особистості в дошкільному дитинстві. Відповідно змісту Базової програми розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі», мовлення є засобом і способом реалізації всіх сфер життєдіяльності дитини дошкільного віку в основних лініях розвитку [4, 138].

Мовленнєвий розвиток дошкільника – складний психологічний процес, що не зводиться до простого відтворення дитиною почутої мови. Мовлення дітей старшого дошкільного віку досягає високого рівня розвитку. Вони оволодівають правильною вимовою всіх звуків нашої мови. Діти шостого року життя легко помічають і виправляють мовленнєві неточності, огріхи і помилки як умовлені інших, так і у своєму власному.

У розвитку словника дитини яскраво помітні позитивні якісні зміни: дитина послуговується антонімами, синонімами, багатозначними словами, словами у переносному значенні, оперує узагальненими словами різного ступеня, поняттями, усвідомлює словниковий склад рідної мови, виокремлює слова в реченні тощо.

За даними вчених (Л. Виготський, О. Леонтьєв, О. Лурія, С. Рубінштейн, Є. Соботович, Г. Урунтаєва та ін.), у дітей 5-7 років мовлення стає довільним самостійним процесом. Дослідження авторів (Л. Вавіна, О. Гвоздьов, М. Кольцова, М. Лісіна, А. Люблінська, О. Маркова, В. Тарасун)

констатують, що мовлення дитини вже в цьому віковому періоді перетворюється на розумову інтелектуальну діяльність.

Діти із затримкою психічного розвитку – це особлива категорія дітей з органічними й функціональними порушеннями нервово-психічних процесів, що зумовлюють уповільненість темпу розвитку психіки дитини, проявляється в недостатності загального запасу знань, нестійкості уваги, поверховості сприймання, ослабленій пам'яті, незрілості мислення, швидкій втомлюваності під час пізнавальної діяльності.

Численні дослідники, що займаються вивченням дітей із затримкою психічного розвитку (ЗПР), відзначають складність і різноманітність картини дефекту, порушені різні сторін психічної діяльності (Т. Власова, М. Певзнер, К. Лебединська, В. Лубовський та ін.)

Проблема затримки психічного розвитку займає значне місце в сучасній спеціальній психології. Низка досліджень в цій галузі присвячена вивченню її етіології, течії і пошукам методів корекції (Т. Вісковатова, Т. Власова, Т. Ілляшенко, К. Лебединська, В. Лубовський, М. Певзнер, У. Ульєнкова та ін.). На проблемі формування окремих психічних функцій у дітей із затримкою психічного розвитку зосередили свої наукові дослідження А. Обухівська, Т. Сак, Н. Стадненко, В. Тарасун, О. Хохліна та ін.

Доведеним є той факт, що у дітей із затримкою психічного розвитку відбувається недостатній чи порушений розвиток усіх структурних компонентів мовлення. Вивченню мовленнєвого розвитку дітей із ЗПР присвячені дослідження Н. Борякової, С. Зоріної, Т. Ілляшенко, Л. Кашуби, Р. Лалаєвої, О. Мальцевої, І. Марченко, Л. Савчук, О. Слепович, Р. Тригер, С. Шевченко та ін. В них відмічена специфічність розвитку мовленнєвої діяльності дітей із затримкою психічного розвитку: їх розмовно-побутове мовлення мало відрізняється від норми, але словник збіднений, особливо активний; спостерігається розбіжність між величиною активного і пасивного словника, особливо це стосується слів, які позначають якості і відношення. У

дошкільників із ЗПР недостатньо слів, які позначають загальні поняття, і, в той же час, немало слів, які конкретизують ці поняття, розкривають їх суть.

Вже в дошкільному віці діти з ЗПР не справляються з програмовими вимогами дошкільного закладу і до моменту вступу до школи не досягають потрібного рівня готовності до шкільного навчання. Вони важко оперують і тими знаннями, які у них є, зокрема – порівнювати навіть добре знайомі предмети, виділяти суттєві ознаки, в спілкуванні вони неправильно будують речення, плутають схожі за вимовою слова, не можуть послідовно викласти свої думки, вони не відповідають на звернення до них педагога, справляючи враження надто сором'язливих дітей. Дитина не здатна часто розуміти і виконувати адресовані їй прохання, не емоційна.

У дітей цієї категорії виявляються несформованими система оперування елементами мови на практичному рівні, що, у свою чергу, обмежує можливості переходу до її засвоєння на більш високому рівні і до усвідомлення складних мовних закономірностей.

Словник дітей із затримкою психічного розвитку має свої особливості і багато в чому відрізняється від розвитку його у дітей із нормотиповим розвитком. Це проявляється у бідності запасу, неузгодженості слів у реченні, не диференціацією звуків, неправильною вимовою окремих звуків, що зумовлює труднощі й неуспішність навчання у закладах загальної середньої освіти.

У сучасних умовах актуальність цієї проблеми зростає оскільки базовий компонент дошкільної освіти передбачає набуття мовленнєвої компетенції дітьми старшого дошкільного віку, тобто вміння практично користуватися українською мовою в конкретних ситуаціях (висловлювати свої думки, наміри, прохання тощо), використовувати для цього як вербальні так і невербальні (міміка, жести, рухи) та інтонаційні засоби виразності мовлення.

Співвідношення невербальної і вербальної комунікації в процесі онтогенезу визначається законами гетерохронії. Ці засоби комунікації

являють структурно-семантичну єдність цілісного комунікативного процесу, що забезпечує інформаційну змістовність висловлювань та одночасно їх емоційну і експресивну виразність.

Тому пошук методів активізації мовленнєвої діяльності, зокрема словника дітей із затримкою психічного розвитку є актуальним і набуває в сучасних умовах особливого значення.

Сучасний аспект вивчення питання про структуру мовленнєвого дефекту у дітей із ЗПР визначається тісним зв'язком процесів розвитку мовленнєвої і пізнавальної діяльності дітей, співвідношенням мови і мислення у процесі онтогенезу. Дослідження зарубіжних і вітчизняних науковців А. Валлона, Л. Виготського, Ж. Піаже, А. Лурія дозволили визначити принципові положення, які лежать в основі зв'язку мислення і мовлення, зокрема когнітивних передумов розвитку мовлення і мови, закономірностей і напрямів розвитку мови і мислення в онтогенезі, а також виділити найбільш значущі питання цієї проблеми.

При затримці психічного розвитку наявні всі види порушення мовлення, які спостерігаються також і у дітей з нормальним розвитком. Характерною ознакою клінічної картини мовленнєвих порушень, у більшості дітей із ЗПР є складність мовленнєвої патології, наявність комплексу мовленнєвих порушень, поєднання різних видів дефектів мовлення. Багато проявів патології мовлення пов'язані з загальними психопатологічними особливостями цих дітей, з особливим протіканням мовленнєвої діяльності в цілому. У дітей із затримкою психічного розвитку порушені всі сторони мовлення: фонематична, лексична, граматична, а також синтаксична.

Є. Мальцева виділяє три групи дітей із ЗПР з врахуванням їх мовленнєвих порушень:

- 1) діти з ізольованим дефектом, який проявляється у неправильній вимові лише однієї групи звуків. Порушення, пов'язані з аномальною будовою артикуляційного апарату, недорозвитком мовленнєвої моторики;

2) діти, у яких виявлені фонетико-фонематичні порушення. Дефекти звуковимови охоплюють 2-3 фонетичні групи і проявляються переважно в заміні фонетично близьких звуків. Спостерігаються порушення слухової диференціації звуків і фонематичного аналізу;

3) діти з системним недорозвитком всіх сторін мовлення (СНМ).

Так, у дошкільнят із ЗПР спостерігається цілий ряд прогалин у розвитку фонетичної сторони мовлення. Затримка у формуванні фонетичного рівня у дітей цієї категорії до моменту шкільного навчання призводить до порушень формування мовних процесів аналізу і синтезу, до розладів писемного мовлення. Тому своєчасне виявлення, вивчення та корекція мовленнєвих порушень у дітей із ЗПР саме в дошкільному віці є необхідною умовою підготовки цієї категорії до шкільного навчання.

Мовлення дітей із затримкою психічного розвитку характеризується бідністю словникового запасу, недостатньою сформованістю граматичної будови мовлення. Діти у мовленні не вживають прислів'їв, яскравих образних висловлювань, епітетів, метафор та фразеологічних зворотів. Труднощі викликає застосування узагальнюючих понять (меблі, посуд, овочі тощо).

Більшість дітей із ЗПР не усвідомлюють взаємовідношення міжродовими і видовими поняттями (стіл, шафа, меблі, ліжко). В експресивному мовленні використовується невелика кількість прикметників і прислівників. В мовленні наявні аграматизми та неправильна послідовність слів.

Для дошкільнят із затримкою психічного розвитку характерно значне переважання поліморфних порушень звуковимови над мономорфними. У більшості випадків порушення звуковимови охоплюють три і більше фонетичні групи звуків. На першому місці серед розладів вимови звуків у дітей дошкільного віку із затримкою психічного розвитку знаходяться дефекти вимови сонорних звуків Л, Р, далі йдуть дефекти вимови свистячих і шиплячих звуків. Переважаючими серед порушень звуковимови у дітей даної

категорії є змішання звуків. Мовний дефект визначається як фонетико-фонематичний.

Крім фонетико-фонематичних порушень спостерігаються суттєві порушення в розвитку лексико-граматичної сторони мовлення: обмеженість і не диференційованість словникового запасу, примітивна структура речень.

Імпресивне мовлення таких дітей характеризується недостатністю диференціації мовленнєво-слухового сприйняття, мовленнєвих звуків, не розпізнанням смислу окремих слів. Діти із ЗПР нечітко розрізняють такі поняття як «склад», «звук», «буква». У них сформовані лише прості форми фонематичного аналізу. Складні форми звукового аналізу (визначення послідовності та кількості звуків у слові) викликають труднощі.

Мовлення дітей із ЗПР багато в чому залежить від наявності емоційного компоненту. Так, при складанні оповідання за серією сюжетних картинок, цікавих і доступних, дитина може скласти граматично правильне складне речення, використовувати пряму мову, вносити у свої оповідання власні фантазії, різноманітні елементи. При цьому мовлення супроводжується виразною інтонацією, адекватною мімікою, емоційними жестами. Але все це буде здійснюватись лише тоді, коли завдання буде легким, цікавим, необмеженим часом і правилами. У завданнях, які ж обмежують мовленнєву діяльність визначеними межами, коли потрібне обдумування, чітке формулювання, правильне словесне оформлення спостерігається зниження мовленнєвої активності, труднощі у підборі слів, неточне їх застосування.

Зв'язне мовлення дітей дошкільного віку із ЗПР знаходиться на низькому рівні розвитку. Зустрічається недостатність мовленнєвого оформлення, порушення логічного зв'язку. Відмічається непослідовність у переказі. Якщо діти емоційно піднесені, то вони можуть охоче вступати у спілкування і бути активними у діалозі. Але свої відповіді не обдумують, у зв'язку з цим вони характеризується імпульсивністю, наявністю зайвих асоціацій.

Відзначено також, що для дошкільників із затримкою психічного розвитку характерно не сформованість процесів інтонаційної виразності мовлення. У цих дітей порушені процеси диференціації різних видів інтонації, їх імітація, а також самостійне відтворення. У дошкільнят із ЗПР відзначається недорозвинення емоційної виразності, що надає певний вплив на здатність дітей висловити свої емоції через інтонаційне оформлення власної мови.

Відносно розвитку невербальної комунікації у дітей із ЗПР існує декілька точок зору. Одні автори вважають, що невербальна комунікація у дітей із ЗПР знаходиться в межах вікової норми чи за рахунок компенсаторних процесів навіть перевищує її. Інші автори (О. Леханова, О. Павлова та ін.), точки зору яких дотримуємося і ми, вважають, що невербальна комунікація дітей із ЗПР має специфічний характер, що вона кількісно та якісно відрізняється від комунікації у дітей з нормальним розвитком.

Отже, у дошкільників із ЗПР особливості невербальної комунікації проявляються не лише на рівні власного використання невербальних засобів при передачі інформації, але і на рівні сприйняття і розуміння інформації. Дошкільники із ЗПР використовують і розуміють більш прості засоби невербального спілкування (рухи, жести, міміку, погляди), характерні для дітей більш раннього віку. В репертуарі невербальної комунікації у них переважає міміка і візуальна взаємодія, тоді, як їх однолітки з нормальним розвитком користуються в процесі спілкування переважно жестами і в меншій мірі мімікою і поглядами. Якість розуміння і використання невербальних засобів комунікації у дітей із затримкою психічного розвитку у значній мірі залежить від того, які умови фізичного, психічного і соціального розвитку дошкільника створювалися спільними зусиллями педагогів і батьків. Активізація невербальних засобів комунікації у таких дітей дошкільного віку є складним завданням соціального аспекту виховання.

Таким чином, одним із головних завдань логопедів, дефектологів і батьків є активне використання засобів вербальної і невербальної комунікації, за для активізації мовленнєвої діяльності, розвитку комунікативних здібностей у дітей із ЗПР та однієї з умов формування мовленнєвої компетенції, а також умовою і засобом усунення затримки психічного та мовленнєвого розвитку.

При організації роботи з мовленнєвого розвитку дітей із ЗПМР слід звернути увагу на такі питання:

- використання фольклорного матеріалу для активізації мовленнєвої діяльності та розвитку пізнавальних процесів дітей із затримкою психомовного розвитку;
- визначення значення та особливостей використання вербальних та невербальних засобів комунікації у корекційній роботі, як підґрунтя успішного психічного і мовленнєвого розвитку;
- розробка й удосконалення методів і прийомів формування мовленнєвої діяльності;
- максимальне використання при корекції дефектів мовлення у дошкільників із ЗПМР різних аналізаторів (слухового, зорового, мовнорухового, кінестетичного), врахування особливостей міжаналізаторних зв'язків, властивих цим дітям, а також їх психомоторики (артикуляційної, ручної, загальної моторики);
- створення мовленнєвого предметно - розвивального середовища.

Тож, підсумовуючи, зазначимо що основними завданнями із мовленнєвого розвитку дітей із затримкою психічного розвитку є формування фонетико-фонематичних процесів, лексико-граматичної і синтаксичної сторін мовленнєвої комунікації; використання фольклорного матеріалу, як засобу активізації мовленнєвої діяльності, розвитку комунікативних здібностей дітей досліджуваної категорії та однієї з умов формування мовленнєвої компетенції, умовою і засобом усунення затримки психічного та мовленнєвого розвитку.

1.3. Розвиток народознавчої лексики в режимі дня дошкільника з затримкою психічного розвитку

Розвиток словникового запасу дітей дошкільного віку із затримкою психічного розвитку здійснюється не тільки на організованих заняттях, а й у повсякденному житті. Словниковий запас дитини розширюється народознавчими термінами завдяки інтенсивному збагаченню тематичних рядів слів при організації занять рідною мовою, математикою, образотворчою та іншими видами діяльності дошкільників: ігровою, робочою, побутовою тощо.

У період сенситивного засвоєння мови А. Богуш рекомендує пропонувати дітям найкращі зразки народної мудрості – малі фольклорні жанри: колисанки, забавлянки, утішки, лічилки, примовки, заклички, приспівки тощо. Акцентуючи на цьому, А. Богуш відмічала, що саме вони «легкі для наслідування, водночас вводять дитину у світ дорослого побутового життя, прилучають до спокон вічних національних цінностей, традицій, звичаїв» [6, 63].

Фольклорні тексти розкривають перед дитиною красу і влучність української мови і, за словами К. Ушинського, «пробуджують до життя насіння рідного слова, що завжди корениться, хоч і несвідомо, в душі дитини», збагачуючи тим самим дитячу мову [45, 298].

Ефективним засобом збагачення словника дитини народознавчою лексикою є казка.

Важко собі уявити світ дитини без казок: «дитинство» і «казка» – поняття невіддільні... Казка – це особлива фольклорна форма, заснована на парадоксальному поєднанні реального і фантастичного.

Казка – (від слова «казати», «розповідати») – епічне оповідання чарівно-фантастичного, алегоричного і соціально-побутового характеру із своєрідною традиційною системою художніх засобів, підпорядкованих

героїзації позитивних, сатиричному викриттю негативних образів, часто гротескному зображенню їх взаємодії [6].

У процесі роботи над казкою, що відбувається як під час освітніх занять, так і в режимі дня дошкільника варто проводити з ними бесіду з метою покращення усвідомлення сприйняття казки, організації словникової роботи.

Ю.Руденко досліджувала проблему збагачення словникового запасу дітей старшого дошкільного віку експресивною лексикою за допомогою української народної казки.

Дослідниця зазначала, що процес збагачення словникового запасу експресивною лексикою буде ефективним, якщо будуть забезпечені такі педагогічні умови:

- 1) розуміння дітьми змісту казкових текстів;
- 2) усвідомлення дітьми наявності виразної лексики у текстах казок та власному мовленні;
- 3) наявність позитивного емоційного стимулу дітей до пошуку відповідних слів, фраз, речень;
- 4) цільовий відбір експресивної лексики за змістом казок;
- 5) моделювання ігрових ситуацій за змістом казок;
- 6) взаємозв'язок різних видів діяльності (навчально-мовленнєвої, ігрової, театральної-ігрової, художньої, візуальної) щодо активізації використання дітьми експресивної лексики [44].

Під час робіт над казкою з дітьми із затримкою психічного розвитку задля забезпечення ефективності опанування ними народознавчою лексикою необхідно дотримуватися низки методичних особливостей. Так, у молодшій групі розповідь казки випереджається ігровою ситуацією, демонстрацією іграшок, речей, пов'язаних з казкою або просто зацікавленням, заохоченням: «Зараз я розповім вам дуже цікаву історію про... Хочете послухати?»

У старших групах перед розповіддю або читанням казки вихователь спрямовує зусилля на систематизацію літературних знань дітей. Це може бути коротенька літературна вікторина чи вступна бесіда.

Розвиток зв'язності висловлювань і активізація народознавчої лексики відбувається завдяки використанню спеціальних запитань, які вихователь починає спонуканням «Розкажи, чому...», «Поясни, як сталося, що...» Щоб відповісти на запитання, дитина мусить відтворити послідовно цілий епізод казки, інколи за допомогою вихователя.

У ході обговорення казки зі старшими дошкільниками із затримкою психічного розвитку вихователь ставить запитання аналітичного характеру, наприклад: «Поясніть, як ви зрозуміли, що..». Відповідь також потребує виразного розгорнутого висловлювання з використанням переконливих аргументів. Під час цього обговорення вихователь проводить словникову роботу, слідкує і спонукує дитину до використання нею у мовленні відповідної термінології, народознавчої лексики.

Збагачення словника народознавчою лексикою відбувається через ізолювання, виключення з тексту, пояснення малознайомих складних для усвідомлення слів і словосполучень за допомогою прийому синонімічної заміни, лексичних вправ у процесі роботи над текстом. Внаслідок спеціального навчання діти із затримкою психічного розвитку починають відчувати образність і красу художнього слова, знаходити їх у тексті, пояснювати значення.

Ефективність роботи з дітьми із ЗПР з розвитку словника народознавчою лексикою буде вища, якщо враховувати їх індивідуальні особливості та обирати казки відповідно до віку. Тож у процесі знайомства з народною казкою молодших дошкільників рекомендується вибирати казки про тварин, де людські взаємини відображаються через образи тварин та птахів в алегоричній формі. Цей вид казки є найбільш зрозумілим і цікавим для дітей цього віку. Це можуть бути так і українські народні казки, як

«Півник та двоє мишенят», «Колобок», «Рукавичка», «Лисичка-сестричка», «Заячі страхи», «Про двох цапків», «Коза-дереза», «Лисичка та Журавель».

Дітям в середньому дошкільному віці, крім казок про тварин («Як звірі хату будували», «Колосок», «Цап та Баран» та ін.), можна вибирати казки, де головні герої мають дивовижні здібності, які вони використовують щоб допомагати простим людям або в боротьбі зі злими силами. До таких казок можна віднести «Сніжниця», «Ох», «Солом'яний бичок», «Кривенька качечка», «Івасик Телесик» та ін.

Для роботи з дітьми старшого дошкільного віку можна обирати як казки про тварин («Пан Коцький», «Лисичка-сестричка і Вовк-панібрат»), так і чарівні казки («Котигорошко», «Іван-Побиван», «Яйце-райце», «Розумниця»). Крім того, дітей знайомлять з соціальними і побутовими казками, які показують особливості сімейних відносин, відносин між родичами і друзями, а також закладають основу уявлень дітей про соціальні ролі і обов'язки в суспільстві, вчать оптимістично ставитися до всіх проблем і неприємностей («Про язикату Хвеську», «Дідова дочка і бабина дочка», «Ківиш лиха», «Гаманець», «Мудра дівчина», «Як мужик пана дуриєв» та ін.). Почуття, переживання, викликані казковими образами, діти висловлюють, проявляють у творчій грі, театралізаціях, малюванні за мотивами казкового сюжету або в інших видах продуктивної діяльності.

Складовими казок, як було окреслено вище, є численні прислів'я, приказки, приповідки, загадки, сновидіння, забобони, повір'я, скоромовки, лічилки, нісенітниця, каламбури, які надають мові барвистості та образності і спонукають дитину до опосередкованого засвоєння народознавчої лексики. Розкриємо їх вплив на розвиток мовлення і, зокрема, на формування словника народознавчою лексикою.

З метою формування словника дитини народознавчою лексикою доречно використовувати народні *легенди* різної тематики:

- про виникнення поселень різних рівнів: держави, етнічних та історичних регіонів («Україна»), етнічних та історичних регіонів

(«Бойківщина», «Гуцульщина», «Лемківщина» та ін.), міст або сіл, селищ («Заснування Києва», «Львів», «Кам'янець-Подільський», «Запоріжжя» та ін.);

- про ставлення до рідної землі («Євшан-зілля» та ін.);
- про видатних українців («Богдан Хмельницький», «Маруся Чурай» та ін.);
- про народні звичаї і свята («Святий Миколай і злодій», «Сорок святих», «Легенда про Святого Спиридона», великодні легенди та ін.);
- про визначні пам'ятки («Дніпрові дзвони», «Золоті Ворота», «Батий руйнівник», та ін.);
- про народне мистецтво: «Писанки», «Кобза», «Чарівна скрипка» та ін.;
- про народні ремесла та промисли («Як чумаки винайшли скло», «Як винайшли воза», «Як виникла вишивка», «Як було побудовано першу хату», «Як винайшли млин» та ін.).

Н. Луцан досліджувала вплив народних ігор на збагачення лексичного складу мовлення дітей старшого дошкільного віку. У роботі визначено методичні прийоми збагачення словникового запасу дітей засобами народних ігор, а також можливості розвитку мовлення дітей за допомогою текстів народних ігор. Українські народні ігри автор розглядає як засіб формування національної самосвідомості дитини та як засіб залучення дітей до культурних скарбів українського народу. Автор виявила, що швидкість збагачення дітей словникового запасу з текстів українських народних ігор та їх кількісна характеристика залежать від рівня розуміння дітьми значення слів, частоти ігор, характеру ролі, використання вивчену етнографічну лексику в інших видах діяльності [26].

Серед різних форм розширення словника дітей народознавчих лексикою визначені і *екскурсії* в народознавчий куточок дитячого садка (якщо є) або ознайомлення дітей з історичними словами-назвами під час

різних занять та у повсякденній діяльності дитини, які сьогодні майже (або дуже рідко) не вживаються: крашанка, миска, писанка, дерев'яна розписана фарбами ложка або чашка чи миска, дерев'яний розписаний посуд, глиняний глечик, горщик, рушники, ковшик, цебер (відро) та ін.

З урахуванням особливостей пізнавальної діяльності дошкільників із затримкою психічного розвитку доцільним при ознайомленні із народознавчою лексикою є показ відповідних картинок або розглядання іграшки. Основним методичним прийомом виступає запитання до дітей. З-поміж прийомів словникової роботи можуть бути називання нового або важкого слова. Називання обов'язково супроводжується показом предмета і поясненням слова, далі нове слово включається в речення, утворюється сполучення з іншими словами. Окрім того, відбувається повторення незнайомого слова, чітка вимова його з поясненням походження (етимологія) і можливостями використання. Доцільним є впровадження і прийому порівняння: порівняння предметів загалом, виділення і порівняння частин, деталей, які відрізняються один від одного (знаходимо відмінне), а далі – які схожі (знаходимо схоже). Порівняння завершується узагальненням: виділяються відмінні ознаки кожного предмета. Методичним прийомом навчання на таких заняттях є запитання вихователя, мета яких спрямовувати і збуджувати розумову та мовленнєву активність дітей, що призводить до розуміння і усвідомлення нових слів та їх активізації.

Г. Ляміна посилається на методи словникової роботи: спостереження, показ картин із незнайомим чи незнайомим змістом, переклад, відповіді на запитання, розповідь тощо. Така діяльність повинна стимулювати активність мислення дітей, їх винахідливість, вміння порівнювати, узагальнювати, міркувати конкретно або абстрактно тощо. Водночас, на її думку, вихователь повинен активно намагатися поєднати чуттєве сприйняття дитини з прийомами збагачення словника; пропонувати їм мовленнєвий зразок, пояснювати нові слова, заохочувати дошкільників використовувати їх як

частину речення, крім того, використовувати інші прийоми наприклад, нагадування, порада, підказка, жарт тощо.

У процесі роботи над розвитком словника народознавчою лексикою слід враховувати індивідуальні і вікові особливості дітей дошкільного віку з ЗПР, позитивні і негативні сторони їх розвитку, забезпечувати комфортне середовище для відновлення емоційного балансу, сприяти розвитку їх духовності і творчості через застосування в освітньому процесі етнокультурних засобів виховання, реалізовувати національно-патріотичне виховання, наприклад формування високої мовної культури через рідну мову, прищеплення любові до свого краю, народу, виховання поваги до культурної спадщини та ін.

Отже, формування народознавчої лексики закладає фундамент морального, етичного, особистісного виховання, адже містить у собі національні та загальнолюдські гуманістичні цінності та відповідають віковим особливостям дітей.

Проаналізувавши наукові праці, можна стверджувати, що в закладі дошкільної освіти проводиться словникова робота, однак в аспекті збагачення словника народознавчою лексикою приділяється недостатньо уваги. Сформованість у дитини словника народознавчою термінологією сприяє збереженню національних традицій, активізує знання дошкільника про рідний край, збагачує словниковий запас дітей фольклорним матеріалом сприяє розвитку образного мовлення, чуття, виразності та емоційності мовлення, що становить рису і унікальність українського народу.

Висновки до першого розділу

У першому розділі магістерського дослідження висвітлено теоретичні засади збагачення словника дітей дошкільного віку із затримкою психічного

розвитку засобами народознавчої лексики, розкрито питання народознавчої лексики як засобу розвитку мовлення цієї категорії дітей, особливостей розвитку їх словника, розвитку народознавчої лексики в режимі закладу дошкільної освіти.

Теоретичний аналіз засвідчив, що проблема збагачення, уточнення та активізації словник дітей дошкільного віку досить повно досліджена, однак, вчені та науковці одностайні у визначенні причин обмеженості словника дітей, відсутності в активному мовленні саме народознавчої лексики, фразеологізмів, малих фольклорних форм (приказки, прислів'я тощо).

Основними завданнями мовленнєвого розвитку дітей із затримкою психічного розвитку є формування фонетико-фонематичних процесів, лексико-граматичної і синтаксичної сторін мовленнєвої комунікації; використання фольклорного матеріалу, як засобу активізації мовленнєвої діяльності, розвитку комунікативних здібностей дітей досліджуваної категорії та однієї з умов формування мовленнєвої компетенції.

Проаналізувавши наукові праці, можна стверджувати, що в закладі дошкільної освіти проводиться словникова робота, однак в аспекті збагачення словника народознавчою лексикою приділяється недостатньо уваги. Сформованість у дитини словника народознавчою термінологією сприяє збереженню національних традицій, активізує знання дошкільника про рідний край, збагачує словниковий запас дітей фольклорним матеріалом сприяє розвитку образного мовлення, чуття, виразності та емоційності мовлення, що становить рису і унікальність українського народу.

РОЗДІЛ 2

СТАН ПРАКТИКИ ВИКОРИСТАННЯ НАРОДОЗНАВЧОЇ ЛЕКСИКИ У ЗАКЛАДАХ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

2.1. Організація дослідницько-експериментальної роботи

Організація та проведення дослідження включали три основні етапи: підготовчий, основний та заключний.

Перший етап – *підготовчий* (з вересня 2020 року по жовтень 2020 року), основним завданням якого було відбір експериментальної бази для проведення дослідження, обґрунтування вибірки досліджуваних, відбір адекватних та надійних методів.

Другий етап – основний – проведення дослідження (з жовтня 2020 року по вересень 2021 року). Основним завданням даного етапу був збір емпіричних даних (констатувальний етап), впровадження результатів дослідження у практику, збір емпіричних даних (формульальний етап).

Третій етап – заключний – обробки, аналізу та інтерпретації отриманих результатів (з вересня 2021 року по грудень 2021 року). Основним завданням даного етапу стало математико-статистична та психолого-педагогічна інтерпретація результатів дослідження, виявлення ефективності експериментального матеріалу, впровадженого у практику роботи з дітьми із ЗПР.

Досліджувались діти із затримкою психічного розвитку старшого дошкільного віку (6-7 років) у кількості 54 осіб, 8 вихователів закладу дошкільної освіти.

Базою дослідження став Сумський дошкільний навчальний заклад (ясла-садок) № 12 «Олімпійський» м. Суми, Сумської області.

У роботі були використані такі методи дослідження: *теоретичні*: аналіз, порівняння, узагальнення теоретичного матеріалу загальних та

спеціальних літературних джерел, узагальнення педагогічного досвіду; *емпіричні*: педагогічне спостереження, педагогічний експеримент (констатувальний і формувальний етапи), методи математичної статистики. Методика експерименту, яка проводилася з дітьми із ЗПР, мала свою специфіку. Зміст завдань, які використовувалися в експерименті, були доступними та цікавими для дітей досліджуваної категорії. Крім того, дуже важливою є форма виконання завдань – всі вони були подані в ігровій формі.

Досліджувані, які брали участь в експерименті, обстежувалися двічі: на початку навчального року і в кінці. За кожним завданням проводився кількісний і якісний аналіз.

При проведенні вивчення дітей старшого дошкільного віку із затримкою психічного розвитку застосовувалися ідентичні, уніфіковані вимоги, за однаковим стандартом проведення і обробки результатів. Інструкції пред'являлися усно, з урахуванням вікових та індивідуально-своєрідних особливостей дітей досліджуваної категорії; вивчення проводилось в одних й тих же умовах, приблизно в один і той же час; під час проведення якого чітко відстежувалися і усувалися чинники, що могли вплинути на поведінку або емоційний стан досліджуваних тощо.

Мета констатувального етапу дослідження – вивчити стан сформованості словника дітей старшого дошкільного віку із затримкою психічного розвитку народознавчою лексикою.

Завдання:

1. Проаналізувати стан практики організації формування словника дітьми із затримкою психічного розвитку старшого дошкільного віку народознавчою лексикою.

2. Укласти діагностичну методику визначення рівнів сформованості словника дітей із затримкою психічного розвитку старшого дошкільного віку народознавчою лексикою.

3. Виявити рівні сформованості словника старших дошкільників із затримкою психічного розвитку дітей народознавчою лексикою

Для реалізації *першого завдання* констатувального етапу дослідження було здійснено педагогічне спостереження за освітнім процесом у напрямі вивчення питання формування словника дитини із ЗПР народознавчою лексикою, проаналізовано навчально-методичне забезпечення ЗДО в аспекті словникової роботи народознавчого спрямування, зокрема освітні програми, за якими відбувається навчання і виховання дітей із ЗПР, проведено анкетування вихователів групи з метою вивчення рівня їхньої компетентності у досліджуваній проблематиці. Запитання анкети були спрямовані на вивчення педагогічного впливу вихователів щодо збагачення словника дітей із ЗПР дошкільного віку народознавчою лексикою. Анкета складалася із 6 запитань (див. п.2.2). Заповнення анкет пропонувалося вихователям у зручний для них час. Перед їх заповненням, експериментатором мотивовано вихователів на позитивне налаштування на процес вивчення, пояснено правила заповнення анкети та попереджено щодо конфіденційності отриманої інформації. Заповнені анкети передбачалося надіслати експериментатору на електронну пошту (за умови дистанційної роботи ЗДО).

Для реалізації *другого завдання* констатувального етапу дослідження було підібрано діагностичні методики для дослідження таких критеріїв і показників: перевірки значення слова – методика «Що означає це слово?» (автор Ф. Даскалова); вивчення лексичного розвитку – «Назви правильно» (автор В. Яшина); визначення запасу слів з народознавчої лексики, які зберігаються в активному словнику дитини – «Назви слова» (за методикою Р. Немова).

Окрім того, для визначення обізнаності дітей з народознавчою лексикою була проведена індивідуальна *бесіда*, тривалістю до 5 хвилин (див. дод. Б). У разі небажання дитини із ЗПР розмовляти, або при перших ознаках втоми *бесіда* припинялася, попереджаючи, тим самим, ймовірність у дошкільника негативної налаштованості на неї. Під час *бесіди* дітям було запропоновано по 6 запитань в одній і тій же послідовності, зміст яких передбачав визначення обізнаності з малими фольклорними жанрами та

українськими народними казками; вмінням використовувати їх у власному мовленні, визначення сформованості знань щодо національної символіки.

З метою виявлення рівнів вживання народознавчої лексики дітьми із ЗПР у повсякденному житті, було проведено *спостереження*, результати якого фіксувалися у протоколі.

Програма спостереження.

Мета спостереження: вивчення використання старшими дошкільниками із ЗПР слів народознавчої лексики у повсякденному житті.

Суб'єкт спостереження: експериментатор.

Об'єкт спостереження: діти із затримкою психічного розвитку старшого дошкільного віку.

Предмет спостереження: словник народознавчої лексики дітей із ЗПР старшого дошкільного віку.

Вид спостереження: стандартизоване, групове, усвідомлене, систематизоване, довготривале, зовнішнє.

Форма фіксації: протокол.

Для виявлення рівнів сформованості словника дітей із ЗПР старшого дошкільного віку народознавчою лексикою нами були виділені наступні *критерії та показники:*

1) *Розуміння значення слів народознавчої спрямованості:*

- правильне вживання народознавчої лексики у мовленні;
- вміння пояснити лексичне значення слова;
- здатність доречно використовувати народознавчу лексику під час висловлювання.

2) *Вміння дітей класифікувати поняття народознавчої спрямованості:*

- вміння пояснювати поняття, які характеризують національні свята, предмети побуту, звичаї та традиції;
- вміння диференціювати малі фольклорні жанри;
- здатність групувати слова народознавчої спрямованості за певними

ознаками;

3) *Обізнаність з народознавчою лексикою та малими фольклорними жанрами:*

- знання основних традицій, свят і обрядів;
- знання та використання малих фольклорних жанрів (приказок, прислів'їв, загадок, мирилок, скоромовок, лічилок тощо);
- обсяг словникового запасу зі слів народознавчої спрямованості.

Окреслені нами критерії та показники виступили підґрунтям для виокремлення *рівнів розвитку* словника дітей дошкільного віку народознавчою лексикою: *високий, середній, низький*, а також з'ясування якісних характеристик кожного рівня.

Високий рівень характеризувався тим, що дитина правильно вживає народознавчу лексику у мовленні; вміє пояснити лексичне значення слова; здатна доречно використовувати народознавчу лексику під час висловлювання вміє пояснювати поняття, які характеризують національні свята, предмети побуту, звичаї та традиції; вміє диференціювати малі фольклорні жанри; здатна групувати слова народознавчої спрямованості за певними ознаками; знає основні традиції, свята і обряди; знає та використовує різні малі фольклорні жанри (приказки, прислів'я, загадки, мирилки, скоромовки, лічилки тощо); має багатий словниковий запас зі слів народознавчої спрямованості.

Середній рівень – дитина частково вживає народознавчу лексику у власному мовленні, робить помилки при спробі пояснити лексичне значення слів, рідко самостійно використовує народознавчу лексику у мовленні; використовує малі фольклорні жанри за допомоги дорослого; знає незначну кількість календарно-обрядових свят, предметів побуту населення, родинних традицій більша частина слів народознавчої спрямованості складає тільки пасивний словник дитини.

Низький рівень – дитина практично не вживає у власному мовленні слова народознавчої спрямованості; здатна лише повторювати за вихователем народознавчу лексику; частково орієнтується в народних святах, традиціях, обрядах, предметах побуту населення; не знає рослин-символів, національного одягу українців, державних свят та народних ремесел; з підказками вихователя здатна на звати деякі малі фольклорні жанри; не диференціює народні та авторські казки; словниковий запас дітей бідний на лексику народознавчої спрямованості.

Таким чином, з метою вивчення досліджуваного явища, нами було укладено діагностичну методику з використанням цілого комплексу методів, кожен з яких доповнював один одного, що дозволило одержати цілісну якісну і кількісну характеристику рівнів сформованості словника дітей із ЗПР старшого дошкільного віку народознавчою лексикою.

2.2 Аналіз практики формування народознавчої лексики у дошкільників із ЗПР

На констатувальному етапі дослідження нами було вивчено стан практики формування народознавчої лексики у дошкільників із ЗПР за таким планом:

1. Аналіз програмно-методичних матеріалів забезпечення процесу вивчення дитиною із ЗПР народознавчої лексики у дошкільному віці.
2. Вивчення обізнаності вихователів щодо процесу формування у дошкільників із ЗПР словникового запасу народознавчої лексики.
3. Здійснити педагогічне спостереження за освітнім процесом у досліджуваному проблемному полі.

Методами емпіричного дослідження стали такі: аналіз програмно методичних матеріалів, анкетування вихователів, педагогічне спостереження за освітнім процесом.

Контингент досліджуваних – вихователі у кількості 8 осіб.

У Державному стандарті дошкільної освіти України – Базовому його компоненті представлено цілісний підхід до розвитку особистості, зокрема – мовленнєвої особистості. Зміст Базового компоненту дошкільної освіти презентовано освітньою лінією «Мовлення дитини» із лексичною ключовою компетентністю – формування у дитини уміння оперувати узагальненими словами різного порядку, стійкими загально вживаними словосполученнями. Мовлення дітей набуває образності, словник за кількісною та якісною характеристикою досягає відповідного рівня, що сприяє вільному спілкуванню дитини із дорослими та дітьми [1].

У цьому ж документі зазначено, що дитина повинна мати збалансований словниковий запас, що формується під час таких освітніх ліній: «Особистість дитини», «Дитина в соціумі», «Дитина у природному довкіллі», «Гра дитини», «Дитина у світі культури», «Дитина у сенсорно-пізнавальному просторі». Формування лексичної компетентності передбачає таку її здатність, як

- добирати найбільш точні слова відповідно до ситуації;
- називати ознаки, якості, властивості предметів, явища, події;
- вживати слова різної складності, синоніми, антоніми, епітети, метафори, багатозначні слова;
- використовувати в мовленні фразеологічні звороти;
- володіти формулами мовленнєвого етикету (привітання, прохання, вибачення, подяка, комплімент), формами звертання до дорослих і дітей [2, с. 28івашкова].

Наступним етапом став аналіз програм за якими займалися діти експериментальних баз. Ними виявилися програми навчання і виховання дітей віком від 2 до 7 років «Дитина» і «Українське дошкільля».

Аналіз програми «Дитина» засвідчив, що її зміст спрямований на гуманізацію виховного процесу, у ньому простежується зв'язок з традиціями народної педагогіки, фольклором, видами національного та світового

мистецтва. У передмові програми зазначено, що вирішальне значення для повноцінного розвитку дитини має своєчасне оволодіння мовою, її виражальними і змістовими засобами. Мовлення тісно пов'язане з пізнавальним розвитком дитини, прилученням її до основ морально-етичної, емоційно-ціннісної та художньої культури. Основним засобом розвитку мовлення дітей раннього та дошкільного віку є спілкування в різних його формах та системах (з дорослими, іншими дітьми).

У програмі «Дитина» мовленнєвий розвиток дітей старшої групи представлений розділом «Мова рідна, слово рідне», який конкретизовано в рубриках: «У світі звуків», «Слово до слова – зложиться мова», «У країні граматики», «Ми розповідаємо», «Ми розмовляємо». Запропонована для кожної вікової групи тематика спілкування допомагає малюкам пізнавати навколишній світ, орієнтуватись у ньому, сприяє формуванню відповідного ставлення до різних явищ.

Незаперечним джерелом мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку виступає художня література, що позитивно впливає на розвиток словника дітей дошкільного віку, орієнтуючись здебільшого на народознавчий аспект та завдання з розвитку мовлення. Під час опрацювання за даною програмою представленими художніми творами відбувалося ознайомлення дітей з усною народною творчістю та авторськими художніми творами, що сприяло розвитку лексичної сторони мовлення дитини із затримкою психічного розвитку, зокрема – у напрямі формування народознавчої лексики.

Аналіз програми виховання та навчання «Дитина» дозволила дійти висновку, що у ній виділено окремі освітні завдання, де частково вирішуються питання, пов'язані з даною проблематикою.

Зміст програми «Українське дошкілля» та визначені в ній завдання з розвитку мовлення прописані у розділі «Мовленнєвий розвиток». Завдання зі збагачення та активізації лексичного запасу зазначені у підрозділі «Словникова робота».

Що стосується вивчення народознавчої лексики, то аналіз програми засвідчив цілеспрямоване формування її у таких її розділах:

- «Народознавство» за напрямками: «Українська оселя», «Народний одяг», «Календарно-обрядові свята», «Народні ремесла» та «Українська національна кухня»;
- «Художньо-естетичний розвиток», у підрозділі «Художня література» і ознайомлення дітей з малими фольклорними жанрами та казкою.

Реалізуючи у ЗДО освітні завдання з цих розділів, дошкільники із ЗПР засвоювали лексику народних звичаїв і традицій, назви українського одягу та його особливості, предметів українського побуту тощо.

Таким чином, аналіз програми «Українське дошкілля» засвідчив, що у ній достатньою мірою представлено словникову роботу дітей дошкільного віку щодо засвоєння народознавчої лексики.

Аналіз календарних планів та конспектів занять засвідчив недостатнє використання форм роботи з формування народознавчої лексики у дошкільників із затримкою психічного розвитку, недостатнє врахування особливостей їхньої пізнавальної діяльності при роботі із різними фольклорними формами. Виявлено, що основним джерелом формування народознавчої лексики було використання українських народних казок. Однак, на нашу думку, використання малих фольклорних жанрів під час різних видів діяльності, впливало на обмежене формування обсягу народознавчої лексики у дітей досліджуваної категорії, що актуалізувало дослідження обраної проблеми.

На другому етапі аналізу практики формування народознавчої лексики у дошкільників із ЗПР нами було проведено *анкетування вихователів* за п'ятьма питаннями:

1. На Вашу думку, чи у достатній мірі у програмі представлено шляхи проведення словникової роботи?

2. Чи зазначена у програмі народознавча лексика для ознайомлення дітей? Якщо так, то яка саме?
3. Під час яких форм роботи Ви збагачуєте словник дітей народознавчою лексикою?
4. Які елементи народознавчої лексики Ви використовуєте у роботі з дітьми?
5. З якими малими фольклорними жанрами народознавчої спрямованості Ви ознайомлюєте дітей, з якою метою?
6. Чи організовуєте Ви народні свята як засіб збагачення словника дітей дошкільного віку народознавчою лексикою? Якщо так, то які саме?

Відповіді вихователів на запропоноване анкетування засвідчили такі результати:

На перше запитання «На Вашу думку, чи у достатній мірі у програмі представлено шляхи проведення словникової роботи?» 67% опитуваних відповіли «Так», а 33% зазначили «Ні». При цьому вихователі не обґрунтували свою думку.

На друге запитання «Чи зазначена у програмі народознавча лексика для ознайомлення дітей? Якщо так, то яка саме?» 67% респондентів відповіли позитивно, зазначивши, що це завдання реалізується під час ознайомлення дітей з побутом та традиціями народу, святами, національними символами, ремеслами тощо. Решта 33% педагогів взагалі не дали відповідь на запитання. На нашу думку, це може свідчити про недостатню ознайомленість вихователів з програмою, за якою працює ЗДО.

На третє запитання «Під час яких форм роботи Ви збагачуєте словник дітей народознавчою лексикою?» 100% вихователів відповіли, що проводять дану роботу під час екскурсій до «Світлиці», обрядових свят.

На четверте запитання «Які елементи народознавчої лексики Ви використовуєте у роботі з дітьми?» 33% опитуваних зазначили малі фольклорні жанри (прислів'я, приказки, потішки), казки. 33% респондентів

вказали на проведення календарно-обрядових свят. 17% вихователів дали відповідь, що зовсім не стосується поставленого запитання. Решта – 17% вихователів на дане запитання відповіді не зазначили, що свідчить про недостатню їх компетентність з даного питання.

На п'яте запитання «З якими малими фольклорними жанрами народознавчої спрямованості Ви ознайомлюєте дітей, з якою метою?» всі респонденти (100%) перерахували одні й ті самі малі фольклорні жанри, а саме: приказки, прислів'я, загадки, скоромовки, колискові, лічилки, пісні. За мету даної роботи всі вихователі (100%) зазначили розвиток мовлення дошкільників.

На останнє, шосте запитання, «Чи організовуєте Ви народні свята як засіб збагачення словника дітей дошкільного віку народознавчою лексикою? Якщо так, то які саме?» 83% вихователів дали позитивну відповідь та перерахували свята, які організовуються у ЗДО. Серед них педагоги виокремили: зустріч весни, різдвяні свята, свято Івана Купала, Великодні свята. 17% вихователів не відповіли на запитання, що може говорити про їхню недостатню компетентність.

Отже, отримані результати анкетування вихователів з проблемного питання засвідчили, що у ЗДО ведеться робота щодо збагачення словника дітей дошкільного віку із затримкою психічного розвитку народознавчою лексикою. Однак, більша частина вихователів у своїй роботі використовують традиційні засоби збагачення, зокрема малі фольклорні жанри, казки, свята.

Окрім того, у ході *педагогічного спостереження* за освітніми процесом у межах проблематики відмічено, що педагоги відчують труднощі при здійсненні роботи з формування словника дитини народознавчою лексикою, допускають помилки у формуванні в дітей розуміння значення цих слів.

Практика роботи вихователів показала, що розвитку засвоєння народознавчої лексики в процесі мовленнєвих занять приділяється недостатня увага, народознавчий матеріал використовується для цього епізодично, безсистемно, без відповідного збагачення змісту і методів

навчання і виховання. Окрім того, педагоги не орієнтуються у засобах формування словника народознавчою лексикою і тому обмежуються лише використанням малих фольклорних жанрів та казками, цілеспрямовано не впливаючи на цей бік розвитку словника. Виявлені недоліки практики формування народознавчої лексики у дошкільників із ЗПР впливають негативно на формування і збереження національних традицій, знань про рідний край. Збагачення словникового запасу дітей народознавчим матеріалом сприяє розвитку образного мовлення, її виразності та емоційності.

Тому, при організації роботи з дітьми із затримкою психічного розвитку в цьому напрямі необхідним є врахування вікових і пізнавальних особливостей дітей цієї категорії, відповідно адаптувати інформацію, оскільки народні твори мають відтінок історичної давнини. У народних працях часто вживаються слова, вжиті в широкому сенсі. Це ускладнює розуміння переносного значення і в формі грамотного педагогічного судження з боку вихователя. Педагог має дотримуватися цілісності твору. Багатозначність фольклорних сюжетів вимагає від вихователя не тільки вміння володіти художніми навичками їх виконання, а й духовністю, чуйністю і особистим інтересом до цього процесу.

2.3 Результати рівнів сформованості обсягу словника народознавчою лексикою у дітей старшого дошкільного віку із ЗПР

Реалізуючи друге і третє завдання констатувального етапу дослідження нами було укладено діагностичну методiku та виявлено рівні сформованості словника дітей із затримкою психічного розвитку старшого дошкільного віку народознавчою лексикою.

Емпіричними методами дослідження стали використання діагностичних методик, бесіда та педагогічне спостереження.

Діагностична методика «Що означає це слово» була спрямована на визначення здатності дітей розуміти значення іменників народознавчої спрямованості. Результати дослідження засвідчили, що 20% дошкільників із ЗПР мали високий рівень розвитку словника, пояснивши значення всіх запропонованих експериментатором слів. 47% дітей із ЗПР показали середній рівень розвитку словника і охарактеризували лексичне значення слів з допомогою педагога. Низький рівень розвитку словника мали 33% дітей, плутаючись у відповідях навіть при використанні допомоги експериментатора (див. табл. 2.1).

Таблиця 2.1

Результати рівнів сформованості розуміння значення іменників народознавчої спрямованості у дошкільників із затримкою психічного розвитку (за методикою «Що означає це слово»)

Контингент досліджуваних	Рівні		
	Високий, у%	Достатній, у%	Низький, у%
Діти із ЗПР	20	47	33

Вивчення здатності дітей групувати назви предметів народознавчої спрямованості за певними ознаками відбувалося за методикою «Назви правильно», результати якої засвідчили, що лише 27% дітей показали високий рівень і змогли з представлених груп картинок, які відносилися до національного одягу, посуду, предметів побуту, правильно групувати картинки з певними ознаками, виконавши це завдання швидко і без сторонньої допомоги. 33% дітей із ЗПР мали середній рівень здатності групувати назви предметів народознавчої спрямованості. Завдання намагалися виконувати в основному самостійно, однак робили деякі помилки і часто просили допомоги у експериментатора. Низький рівень засвідчило 40% дошкільників із ЗПР. Вони повільно виконували завдання, були

невпевненими у своєму виборі, змогли правильно групувати по-декілька понять і лише зі значною допомогою експериментатора (див. табл. 2.2).

Таблиця 2.2

Результати рівнів сформованості вміння групувати назви предметів народознавчої спрямованості за певними ознаками дошкільниками із затримкою психічного розвитку (за методикою «Назви правильно»)

Контингент досліджуваних	Рівні		
	Високий, у%	Достатній, у%	Низький, у%
Діти із ЗПР	27	33	40

Діагностична методика «*Назви слова*» на виявлення запасу слів народознавчої лексики, які зберігаються в активному словнику дітей із ЗПР дозволила виявити, що 13% досліджуваних показали високий рівень, назвавши швидко і без сторонньої допомоги 20 і більше слів, які відносяться до відповідних груп.

Середній рівень показали 60% дітей, назвавши від 10 до 20 слів, які відносилися до різних груп народознавчої лексики, виконуючи завдання у помірному темпі, часто плутаючись та потребували допомоги експериментатора.

Низький рівень мали 27% дітей із ЗПР і характеризувалися тим, що завдання виконували у повільному темпі, допускалися частих помилок та виявляли невпевненість у своїх відповідях.

Словниковий запас дітей цього рівня був обмежений, оскільки вони змогли назвати лише від 1 до 10 різних слів, які відносяться до всіх груп (див.табл. 2.3).

Таблиця 2.3

**Результати рівнів сформованості активного словника
у дошкільників із затримкою психічного розвитку
за методикою «Назви слова»**

Контингент досліджуваних	Рівні		
	Високий, у%	Достатній, у%	Низький, у%
Діти із ЗПР	13	60	27

Таким чином, результати проведеного дослідження щодо виявлення рівнів сформованості обсягу словника народознавчою лексикою за обраними діагностичними методиками засвідчили його одноманітність та бідність. Переважна більшість дітей повільно виконували поставлені завдання та потребували допомоги з боку дорослих.

Таким чином, проведене дослідження актуалізувало необхідність проведення систематичної та цілеспрямованої роботи щодо збагачення словника дошкільників із ЗПР народознавчою лексикою.

У ході аналізу практики нами було виявлено, що формування у дітей із ЗПР словникового запасу народознавчою лексикою, в основному відбувається через прослуховування художніх творів і, зокрема, казок та через малі фольклорні жанри. Тому бесіда із дошкільниками із ЗПР була побудована саме на цьому матеріалі, з метою з'ясування використання різних засобів формування у дітей із ЗПР словникового запасу народознавчою лексикою, у процесі якої було поставлено такі запитання:

1. Які українські народні казки ти знаєш?
2. Яка твоя найулюбленіша українська казка?
3. Які ти знаєш прислів'я та приказки?
4. Яка колискова тобі подобається?
5. Які українські свята ти знаєш?
6. З чого складається український національний одяг?

Відповіді дітей на *перше запитання* «Які українські народні казки ти знаєш?» засвідчили, що діти знають і називають українські народні казки, відмітили, що вони їм подобаються. Саме 67% дітей із ЗПР змогли назвати більше 6 українських народних казок («Колобок», «Рукавичка», «Ріпка», «Коза-дереза», «Івасик Телесик» тощо). Решта – 33% дітей взагалі не розмежовували українські народні казки з авторськими.

Відповіді на *друге запитання* «Яка твоя найулюбленіша українська казка?» показали, що 60% дітей змогли назвати українську народну казку, а 40% дітей – назвали лише улюблені авторські казки (твори Ш. Перо, Б. Грім, Г. К. Андерсона тощо). Це свідчить про те, що при роботі з казкою вихователі не акцентують на цьому уваги дітей, тим самим не формують національну свідомість та традиції, зокрема, це негативно позначається і на формуванні народознавчої лексики у дошкільника із ЗПР.

На *третьє запитання* «Які ти знаєш прислів'я та приказки?» відповіді дітей засвідчили, що 27% змогли назвати більше 5 прислів'їв та приказок, решта – 73% – менше 5 прислів'їв і приказок.

Аналіз відповідей дітей на *четверте запитання* «Яка колискова тобі подобається?» засвідчив про те, що вихователі недостатньою мірою ознайомлюють дітей з малими фольклорними жанрами, оскільки 7% опитуваних назвали лише одну колискову («Котику Сіренький»), а решта – 93% дітей із ЗПР взагалі не дали відповідь на запитання.

На *п'яте запитання* «Які українські свята ти знаєш?» лише 40% вихованців змогли правильно відповісти на запитання, назвавши кілька свят календарно-обрядового циклу (Різдво, Маковія, Івана Купала тощо). Решта – 60% дітей взагалі не розмежовують календарно-обрядові та державні свята. З цього ми можемо зробити висновок, що діти із ЗПР недостатньо обізнані з народознавчими святами, що негативно позначається на формуванні їхнього словника народознавчою лексикою.

Аналіз відповідей опитуваних на *шосте запитання* «З чого складається український національний одяг?» засвідчив, що діти недостатньо обізнані із

українським національним одягом. Так 33% дітей за допомогою експериментатора назвали більше 5-ти складових українського національного одягу (сорочка-вишиванка, шаровари, вінок, жупан, пояс тощо). Решта – 67% змогли назвати правильно лише один елемент українського національного одягу (сорочка вишиванка).

Отже, результати проведеної нами індивідуальної бесіди з дітьми старшого дошкільного віку засвідчили, що у даному ЗДО недостатньо приділяють увагу формуванню у дітей словника народознавчої лексики.

Спостереження за дітьми під час різних занять, зокрема, на прогулянці, під час гри, під час самостійної діяльності, в різні режимні моменти, дозволило вивчити мовлення дітей, а саме використання ними народознавчої лексики. Протягом усього спостереження ми записували його результати в протокол. Спостереження виявилось ефективним, оскільки проводилося систематично, планомірно і цілеспрямовано протягом тривалого періоду часу

Під час спостереження нами виявлено, що 93% дітей самостійно не вживають у своєму мовленні народознавчої лексики. Але результати проведеного попереднього вивчення засвідчили, що 100% дітей у пасивному словнику присутня народознавча лексика. 93% дітей вживають її лише за допомогою дорослих. Наприклад, після сварки для налагодження стосунків вихователь настановлює дітей до використання мирилки або нагадує прислів'я про дружбу. Також, прикладом може слугувати і те, що після заохочення вихователя діти можуть розповідати один одному казки. Однак слід відмітити, що такими казками є народні («Колобок», «Рукавичка» тощо). Окрім казки, 40% дітей використовують колискову для заколисування ляльки. Іноді, малі фольклорні жанри діти використовують і без допомоги дорослих, а з власної ініціативи. Наприклад, на прогулянці 33% досліджуваних застосовували лічилку для обрання ведучого.

Результати педагогічного спостереження за дітьми із ЗПР показало, що вони недостатньою мірою обізнані з народознавчою лексикою, більшим

чином вона складає пасивний словник дитини. Діти мало знають малі фольклорні жанри (загадки, приказки, прислів'я, колискові тощо), а краще використовують казки.

У процесі дослідження нами було виявлено і охарактеризовано *рівні розвитку* словника дітей із ЗПР старшого дошкільного віку:

Високий рівень – 20% – діти із ЗПР правильно використовують у мовленні народознавчу лексику; вміють пояснювати лексичне значення слова; вміють правильно використовувати народознавчу лексику під час розмови; вміють пояснювати поняття, що характеризують національні свята, предмети побуту, звичаї і традиції; вміють розрізнити малі фольклорні жанри; вміють групувати слова народознавчої спрямованості за певними критеріями; знати основні традиції, свята і ритуали; знати і використовувати різні малі фольклорні жанри (приказки, прислів'я, загадки, скоромовки, віршики і т. д.); мають багатий словниковий запас зі слів народознавчої спрямованості.

Середній рівень – 47% – діти із ЗПР частково використовують у своєму мовленні народознавчу лексику, помиляються, намагаючись пояснити лексичне значення слів, рідко самостійно використовує народознавчу лексику у мовленні; використовувати маленькі фольклорні жанри за допомогою дорослого; знають невелику кількість календарно-обрядових свят, побутові речі населення, сімейні традиції, більшість слів народознавчої лексики – це лише пасивний словниковий запас дитини (тобто дитина знає, але не користується ними самостійно).

Низький рівень – 33% – діти із ЗПР майже не використовують у власній промові слова народознавчої лексики; можуть лише їх повторювати за вихователем; частково зосереджуються на народних святах, традиціях, обрядах, предметах побуту населення; не знають назв національного одягу українців, державних свят та народних промислів; за допомогою педагога називають малі народні жанри; не розрізняють народні та авторські казки; словниковий запас народознавчої лексики збіднений.

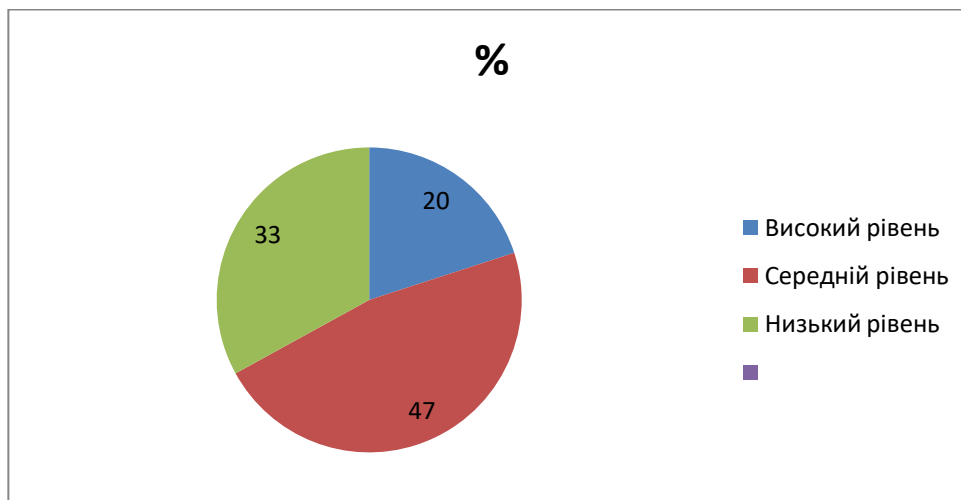

Рис. 2.1. Рівні сформованості обсягу словника народознавчою лексикою у дітей старшого дошкільного віку із ЗПР

Таким чином, за результатами констатуючого етапу експерименту з'ясувалося, що високий рівень розвитку словникового запасу народознавчою лексикою у дошкільників із ЗПР спостерігається у 20% дітей, середній рівень показали 47% вихованців, а низький рівень виявлено у 33% респондентів. Отже, переважна більшість дітей із ЗПР перебувають на середньому рівні розвитку словникового запасу народознавчої лексики. Те, що частина дітей перебуває на низькому рівні, дає нам підставу для організації подальшої роботи з формування словникового запасу старших дошкільників із затримкою психічного розвитку.

Висновки до другого розділу

У другому розділі магістерського дослідження було висвітлено організацію і методику проведення експериментальної роботи, вивчено стан практики формування народознавчої лексики у старших дошкільників із ЗПР та виявлено рівні сформованості обсягу словника народознавчою лексикою у

досліджуваної категорії дітей. Методика експериментальної роботи включала три етапи її організації (підготовчий, основний, заключний), завдання, методи та методики дослідження. Емпіричними методами вивчення аналізу практики формування народознавчої лексики у старших дошкільників із ЗПР стали такі: аналіз програмно методичних матеріалів, анкетування вихователів, педагогічне спостереження за освітнім процесом.

Результати аналізу практики формування народознавчої лексики у старших дошкільників із ЗПР дозволили виявити недостатність цілеспрямованої уваги з боку вихователів у цьому напрямі. Народознавчий матеріал використовувався епізодично, безсистемно, без відповідного збагачення змісту і методів навчання і виховання. Педагоги не орієнтуються у засобах формування словника народознавчою лексикою і тому обмежуються лише використанням малих фольклорних жанрів та казками.

Емпіричними методами виявлення рівнів сформованості обсягу словника народознавчою лексикою у досліджуваної категорії дітей стали використання діагностичних методик, бесіда та педагогічне спостереження.

Результати дослідження засвідчили, що високий рівень розвитку словникового запасу народознавчою лексикою у дошкільників із ЗПР спостерігається у 20% дітей, середній – у 47% вихованців, низький – у 33% респондентів. Діти із ЗПР недостатньою мірою обізнані з народознавчою лексикою, більшим чином вона складає пасивний їх словник. Таким чином, проведений констатувальний етап засвідчив актуальність розв'язання даної проблеми у напрямі знаходження ефективних засобів формування народознавчої лексики у старших дошкільників із затримкою психічного розвитку і цілеспрямоване, свідоме використання їх вихователями в освітньому процесі, що сприятиме підвищенню рівнів сформованості досліджуваного явищу у вихованців та формуванню національної свідомості, національних традицій та національній вихованості, починаючи з дошкільного віку.

РОЗДІЛ 3

МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ЗБАГАЧЕННЯ СЛОВНИКА ДІТЕЙ ІЗ ЗАТРИМКОЮ ПСИХІЧНОГО РОЗВИТКУ НАРОДОЗНАВЧОЮ ЛЕКСИКОЮ

3.1. Теоретичне обґрунтування моделі активізації збагачення словника дошкільників із затримкою психічного розвитку народознавчою лексикою

Для ефективного вирішення виявлених на констатувальному етапі дослідження проблем нами було побудовано модель покращення ефективності збагачення словника дошкільників із затримкою психічного розвитку народознавчою лексикою.

Поняття «модель» походить від латинського слова «modelium» і означає – міра, мірило, взірець, спосіб та є умовним зразком (зображення, схема, опис тощо) певного об'єкта або системи об'єктів, який зберігає зовнішню схожість і пропорції частин за певної схематизації й умовності засобів зображення. Головна характеристика моделі – спрощення реальної життєвої ситуації, до якої вона застосовується. У філософському трактуванні модель розглядається як система елементів, що відтворює певні сторони, зв'язки, функції предмета дослідження.

У контексті нашого дослідження найбільш доцільним є визначення науковця Я. Науїміна, який стверджує, що модель – це створюваний із метою отримання та збереження інформації специфічний об'єкт у формі уявного образу, опису знаковими формами або матеріальної системи, що відображає властивості, характеристики та зв'язки об'єкта-оригіналу довільної природи, суттєві для завдань, які вирішуються суб'єктом.

Для побудови моделі з'ясуємо сутність феномену системи, зазначаючи, що дане поняття грецького походження (systema – ціле, складене з частин) і

означає упорядковану множину «компонентів, які є структурованими й функціонально пов'язаними між собою частинами цілого».

Розроблена нами модель розглядається в контексті педагогічної системи, у якій висувається мета та розв'язуються завдання, спрямовані на покращення рівнів сформованості обсягу словника дошкільників із затримкою психічного розвитку народознавчою лексикою.

Модель включає основні блоки та структурні елементи до них, є цілісне, кероване, полікомпонентне, відкрите для впливу зовнішнього середовища утворення, що відображує процес формування обсягу словника дошкільників із затримкою психічного розвитку народознавчою лексикою й функціонує за умови узгодження його окремих елементів і має вирішальне значення в досягненні позитивних результатів у напрямі покращення рівнів сформованості досліджуваного компоненту.

Експериментальна модель представлена цільовим, організаційно-методичним та результативним блоками. Цільовий блок включає мету, завдання експериментальної роботи. Організаційно-методичний презентує засоби збагачення словника дошкільників із затримкою психічного розвитку народознавчою лексикою та педагогічні умови щодо покращення ефективності реалізації цієї роботи. Результативний блок включає критерії, показники та кількісну і якісну їх оцінку (рис. 3.1).

Розкриємо цільовий блок експериментальної моделі, що включає мету, завдання та принципи.

Метою є покращення рівнів сформованості обсягу словника дошкільників із затримкою психічного розвитку народознавчою лексикою.

Завдання визначено такі:

1. Підібрати та впровадити в освітній процес експериментальної групи засоби формування обсягу словника дошкільників із затримкою психічного розвитку народознавчою лексикою.

2. Визначити педагогічні умови покращення ефективності впровадження засобів формування обсягу словника дошкільників із затримкою психічного розвитку народознавчою лексикою.
3. Перевірити ефективність впровадження експериментальної моделі.

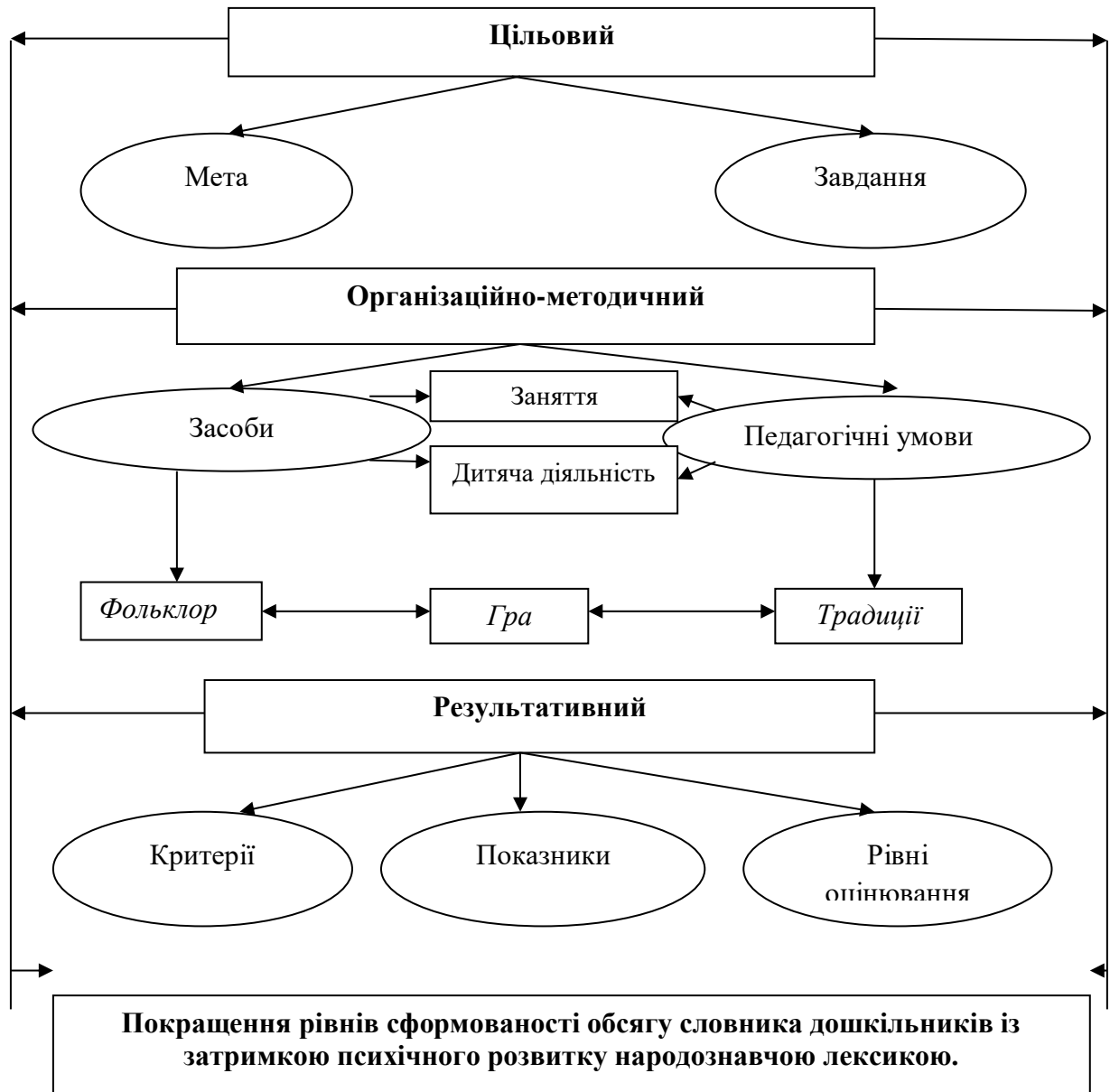

Рис. 3.1. Модель активізації збагачення словника дошкільників із затримкою психічного розвитку народознавчою лексикою

Організаційно-методичний блок експериментальної моделі представлений засобами формування обсягу словника дошкільників із затримкою психічного розвитку народознавчою лексикою та педагогічними умовами покращення ефективності їх впровадження з досліджуваною категорією дітей, що детально описано у п.3.2. Наразі нами представлено схематичну модель виділених нами засобів (табл. 3.1).

Таблиця 3.1.

Засоби формування обсягу словника дошкільників із затримкою психічного розвитку народознавчою лексикою

Засоби			
Фольклор		Гра	Традиції
Малі фольклорні жанри	<ul style="list-style-type: none"> • лічилки • потішки • «мирилки» • примовки • загадки • прислів'я • приказки • скоромовки 	<ul style="list-style-type: none"> • дидактичні • рухливі • хороводні • ігри мовленнєвої спрямованості • обрядові • звичаєві • з відображенням трудових процесів та побуту народу 	<ul style="list-style-type: none"> • звичаї • обряди • національні свята
Пісні	<ul style="list-style-type: none"> • колискові • побутові • історичні • обрядові • авторські 		
Казки	<ul style="list-style-type: none"> • міфологічні • чарівні • авторські • соціально-побутові 		

Третій, результативний блок детально описаний у п.2.1 .

3.2. Засоби збагачення словника народознавчою лексикою дошкільників із затримкою психічного розвитку

Дослідження низки дослідників та констатувальний етап експерименту довів нам, що у дошкільників із затримкою психічного розвитку спостерігається дуже повільний розвиток лексичної сторони мовлення,

обмеженість словникового запасу, своєрідність лексики, не сформованість узагальнюючих понять та родо-видових співвідношень, недорозвиток синонімічних і антонімічних засобів мови. Розвиток мовлення дітей із ЗПР відбувається у тісному зв'язку з розвитком пізнавальних процесів, моторики.

Мовленнєві уміння у дітей із ЗПР формуються поетапно. Початкова диференціація мовленнєвих одиниць відбувається на основі наочно-образного мислення, з опорою на зовнішні дії, а далі на слова, словосполучення, речення. На наступному етапі дитина використовує мовленнєві одиниці в експресивному мовленні (в самотійному висловлюванні). При навчанні мовлення дітей із ЗПР важливо враховувати думку Л. Виготського про те, що процес розвитку тієї чи іншої психічної функції здійснюється поступово, з урахуванням того рівня, на якому виконання завдання можливе з незначною допомогою педагога.

Формування лексики у дітей із затримкою психічного розвитку відбувається у кількох напрямках:

- 1) розширення обсягу словника паралельно з розширенням уявлення про довкілля, формуванням пізнавальної діяльності;
- 2) уточнення значення слів;
- 3) активізація словника, перенесення слова із активного у пасивний словник.

Провідною формою навчання дітей рідної мови, розвитку мовлення і, зокрема, формування народознавчої лексики є заняття на народознавчу тематику різних типів: індивідуальні, на яких об'єднують дітей одного рівня мовленнєвого розвитку. Навчання дітей культурі рідної мови, мовленнєвого спілкування та розвиток культурного мовлення відбувається на комплексних та тематичних мовленнєвих заняттях.

Прикладами таких занять когут слугувати такі: «Писанка», «Українська хата», «Народна казка в гості прийшла», «Національні символи», «Українська іграшка», «Традиції мого народу», «Без верби і калини нема України», «Обереги нашого краю» (див. дод. Д). На таких заняттях

одночасно вирішуються різні завдання з розвитку мовлення і обов'язковим завданням на всіх етапах дошкільного дитинства є формування і розвиток словникового запасу. Для реалізації мовленнєвих завдань вихователь обирає на кожне заняття низку методів, прийомів, засобів, серед яких найбільш поширеними є дидактичні, народні, рухливі ігри з текстами та діалогом на народознавчу тематику, ігрові вправи, ігрові життєві ситуації спілкування, в яких дитина виступає в ролі активного мовця.

Окрім фронтальних освітніх занять з розвитку мовлення, проводяться і індивідуальні заняття вчителем-логопедом, вчителем-дефектологом (олігофренопедагогом) у завдання яких входить також формування і корекція порушень мовлення, мовленнєвої діяльності. З метою формування лексики фахівці використовувати різноманітні вправи, ігри на розвиток словесних асоціацій, класифікації предметів, зображених на малюнках, диференціації предметів за зовнішніми ознаками, назви предметів за узагальненими словами. При цьому, фахівці у своїй роботі також використовують народознавчий матеріал, що ніс важливе змістове, емоційне й естетичне навантаження, оскільки в ній зберігаються загальнолюдські й національні цінності, генетичний код етносу і сприяє формуванню народознавчої лексики у дітей із затримкою психічного розвитку.

Важливим складником етнолінгвістичного матеріалу є усна народна творчість: пісні, думи, легенди, казки, колядки, щедрівки, гаївки, коломийки, свята, обрядова поезія, яка має слугувати етнічною основою формування етнічно-мовної особистості.

Народне художнє слово це один із засобів не лише виховання, а й розвитку мовлення дитини. Всі види і жанри народної творчості в більшості своїй доступні, зрозумілі дітям із затримкою психічного розвитку за змістом і формою, наділені ігровими моментами і легко сприймаються ними, а тому можуть використовуватися в освітній і корекційній роботі.

З метою розвитку мовлення дошкільників із затримкою психічного розвитку, зокрема словникового запасу народознавчою лексикою на

матеріалі дитячого фольклору нами було упроваджено роботу ознайомлення із побутом, традиціями, обрядами українського народу, поетичним і музичним дитячим фольклором.

Фольклорно-етнографічний матеріал, що використовувався відповідав таким вимогам:

1. Доступність для дитячого сприйняття, відповідність інтересам дитини із затримкою психічного розвитку.

2. Соціальна актуальність матеріалу, його позитивний вплив на формування соціальних почуттів дітей.

3. Єдність змісту і засобів художньої виразності, тобто форми твору. Знайомство дітей із затримкою психічного розвитку з багатством культурної спадщини народу відбувалося в найбільш близьких їм формах, що оживляли педагогічний процес.

4. Можливість використання для гуманізації особистості дитини: сприймаючи гуманні стосунки на фольклорному матеріалі, дитина переносить їх характер у власні відносини з навколишнім світом.

5. Великий потенціал розвитку дитячого мовлення.

Ефективними фольклорними жанрами для розвитку народознавчої лексики виявилися *лічилки і мирилки*, які діти легко запам'ятовували і активно використовували у своїй ігровій діяльності, комуні куючи з іншими дітьми, при цьому опосередковано відбувалося збагачення і активізація словника народознавчою лексикою.

Лічилки це римовані віршики, з допомогою яких перелічувалися гравці, поділялися на групи чи визначалася їхня роль або послідовність участі у грі. Лічилки, окрім основного завдання нашої роботи, були також спрямовані на виховання морально-етичних категорій дружби й товариськості, оскільки за їх допомогою діти вчилися розподіляти ролі у грі, уникаючи суперечок.

Мирилки – короткі віршовані твори, які промовляли діти, що посварилися, на знак примирення. Використання мирилок був своєрідним обрядом «укладання мирної угоди», як це робили дорослі (його імітацією) і»

сприяло бажанню дітей помиритися, залагоджувати суперечки і, таким чином, сприяли вихованню дружніх стосунків, товариськості, доброзичливості, вміння прощати.

Для формування лексичної сторони мовлення, зокрема збагачення словника, нами широко використовувалися *загадки*. В їх основі лежить дотепне метафоричне запитання, що передбачає відповідь на нього. Їх використання на освітніх та корекційних заняттях робить їх цікавішими, а отже, і засвоєння матеріалу – більш глибоким та міцним. Завдяки загадкам у дітей із затримкою психічного розвитку формуються навички уважніше придивлятися до предметів і явищ природи, розвиваються спостережливість, кмітливість. Використання загадок сприяє розвитку мовлення дітей, збагачують його експресивами, навчають розрізняти і доречно використовувати емоційно забарвлену лексику під час побудови висловлень різних типів.

У процесі роботи у різних видах дитячої діяльності нами як засіб формування словника дошкільників із ЗПР народознавчою лексикою широко використовувалися *прислів'я, приказки і казки*, через які дитина оволодівала знаннями, правилами поведінки, спілкуванням, взаємовідносинами і, як наслідок, засвоювала найважливіші етичні правила. М. Лановик та З. Лановик тлумачили прислів'я та приказки як стійкі афористичні вислови, що у стислій, точній формі висловлюють думку про певні життєві явища, реалії дійсності, людські риси, вчинки тощо в їх характерних і специфічних ознаках.

Знайомлячись з народними казками, діти засвоювали правильні моральні цінності, формувалося дружнє ставлення до народів, національностей. За допомогою цих казок дитина знайомила із культурою свого народу, збагачувала відповідний словник.

Під час слухання казки вихователь поступово формувалися початкові народознавчі уявлення дітей. Збагачення словника народознавчою лексикою відбувалося через ізолювання, виключення з тексту, пояснення

малознайомих складних для усвідомлення слів і словосполучень за допомогою прийому синонімічної заміни, лексичних вправ у процесі роботи над текстом. Внаслідок спеціального навчання діти із затримкою психічного розвитку починали відчувати образність і красу художнього слова, знаходити у тексті слова, що характеризують національні традиції, звичаї, пояснювати значення слів народознавчої лексики, самостійно використовувати їх у висловлюваннях, у творчій грі, театралізаціях та в інших видах продуктивної діяльності.

Дітям пропонувалося для прослуховування такі народні казки, як: «Дід, баба і вовк-співак», «Ох!», «Цап та баран», «Дерево до неба», «Кобиляча голова», «Коза-дереза», «Про вірного товариша», «Свого не цурайся», «Кривенька качечка», «Зимівля звірів», «Казка про липку і зажерливу бабку».

Не менш важливим засобом формування словника дитини народознавчою лексикою були українські *народні пісні* – ліричні поетично-музичні твори, у яких відбиті почуття, переживання, думки людини, пов'язані з її особистим життям, подіями в сім'ї, родинними стосункам.

Окрім цілеспрямованого впливу на розвиток мовлення вони були спрямовані на виховання в дітей слухняності, чесності, працьовитості, почуття поваги до старших, гостинності.

Особливе значення в розвитку мовлення ми надавали *колисковій пісні*. Через колискові діти вслухалися і пізнавали звуки рідної мови. На основі текстів колискових пісень відбувалося збагачення мовлення дітей пестливими словами, виховувалася ніжність, доброта, лагідність. Колискові пісні збагачували словник дітей за рахунок того, що містили широке коло відомостей про навколишній світ, і саме про ті предмети, що були близькі їх досвіду і приваблювали своїм зовнішнім виглядом.

У якості засобу формування у дітей народознавчої лексики виступали і *українські мультфільми*, перегляд яких пропонувався дошкільникам із затримкою психічного розвитку як у групі, так і вдома з подальшим їх

обговоренням з метою поповнення словника дітей та закріплення етнокультурознавчих понять у процесі та після їх перегляду.

Нами були використані такі мультфільми: «Чарівний горох», «Іванко та Воронячий цар», «Івасик Телесик», «Котигорошко», «Як козаки...», «Колосок», «Жив був пес», «Котик та півник», «Кривенька качечка», «Лисичка з качалкою», «Рукавичка», «Солом'яний бичок», «Ходить гарбуз по городу», «Як козак щастя шукав» та ін.

Доведено, що провідною діяльністю людини в дошкільному віці є гра. Саме вона допомагає освоїти дитині досвід людської діяльності, залучити до історії і культури епохи, пізнати народні традиції і, відповідно, збагатити словник народознавчою лексикою. Українська народна культура надзвичайно багата іграми, вони є важливою складовою полікультурного, фізичного, естетичного виховання дітей, формують стійке, зацікавлене, шанобливе ставлення до культури рідної країни, створюють емоційно позитивну основу для розвитку патріотичних почуттів.

У процесі занять, та у вільний від занять час нами пропонувалися *дидактичні ігри*, спрямовані на збагачення словника дітей народознавчою лексикою, такі як: «Рушнички», «Бабусина скриня», «Нагодуємо ведмедика», «Іноземці», «Опиши предмет», «Казка ланцюжком» та ін.

Цікавим та ефективним засобом для збагачення словника дошкільників із затримкою психічного розвитку народознавчою лексикою були українські народні *рухливі ігри*, такі як: «Я лисичка, я сестричка», «Гуси», «Галя по садочку ходила...», «Жили у бабусі...», «Сірий кіт», «Ой є в лісі калина», «Ходить Гарбуз по городу», «А ми просо сіяли, сіяли...», «Як у нас біля воріт», «Ой на горі жито», «Задумала бабусенька», «Довгоносий журавель».

Під час використання цих ігор як на прогулянці, так і у груповій кімнаті у дітей із затримкою психічного розвитку відбувалося поповнення словника такою народознавчою лексикою: вишиванка, калач, колиска, намисто, жупан, скриня, макітра, козак, намисто, жупан, бандура, мальва, колиска, гопак, вишиванка, піч, паляниця, кобза, пан, плай, криниця, ялиця,

чабан, хаща, сарна, пасок, вінок, хустка, чоботи, кожух, шаровари, пояс, скриня, рушник, хустинка, рід, голубка, ненька, гребінка, плахта, крашанка. Ознайомлення з лексичним значенням цих слів відбувалося саме перед проведенням гри з використанням наочних методів і прийомів.

Ще одним засобом формування народознавчої лексики була участь дітей із затримкою психічного розвитку у *святах і обрядах рідного народу*, що сприяє практичному пізнанню його культурно-історичного досвіду і вирішувало низку завдань:

- 1) виховання патріотизму, любові до рідного краю, національної і громадянської свідомості;
- 2) розвиток мовлення, комунікації та збагачення словника народознавчою лексикою;
- 3) естетичне й моральне виховання дітей;
- 4) підготовка до самостійного життєвого вибору, формування особистості;

Окрім перелічених вище засобів формування народознавчої лексики нами пропонувалося проводити і й інші форми залучення до народних традицій та засоби: *екскурсії, розгляд ілюстрацій і картин, інсценування, народні прикмети, легенди* тощо.

Для більш ефективного впровадження засобів формування народознавчої лексики в освітній процес дошкільників із затримкою психічного розвитку з урахуванням особливостей їхньої пізнавальної та емоційно-вольової сфер нами було виконано ряд таких *педагогічних умов*:

- 1) змінювали види діяльності, організовували фізкультхвилинки з метою запобігання втомлюваності дитини;
- 2) виявляли прогалини у словнику дитини та поступово їх заповнювали;
- 3) постійно стимулювати активність дитини, підтримувати навіть незначні успіхи;

- 4) створювати атмосферу позитивного і дружнього ставлення до дитини у колективі;
- 5) враховувати труднощі запам'ятовування;
- 6) додатково пояснювали значення слова, використовуючи наочний матеріал (за потреби), використовували поетапну інструкцію;
- 7) адаптували засоби формування народознавчої лексики з урахуванням особливих освітніх потреб дитини;
- 8) надавали мовленнєве або невербальне схвалення (усмішку, аплодування, похвалу тощо); фізичний контакт (дотик до плеча, потиск руки, обійми тощо); забезпечували доступ до улюблених занять; нагороджували тощо;
- 9) мотивували дитину до розповіді про побачене і вивчене, що сприяло розвитку зв'язного мовлення, активізації словника;
- 10) навчали говорити виразно, дослухатися, як говорять дорослі;
- 11) пояснювали виконання завдання на схожих зразках з використанням наочного матеріалу; демонстрували зразки дії або відповідей з метою формування навичок відповіді за аналогією;
- 12) використовували короткі, чіткі і зрозумілі коментарі стосовно всього, що відбувалося з дитиною та навколо неї в момент взаємодії, з метою покращення орієнтування дитини в навколишньому середовищі, формуванні зв'язку між об'єктами, діями і їх вербальним позначенням, формування та активація мовленнєвої активності.

Таким чином, систематичне цілеспрямоване використання у режимі дня підібраних засобів з виділених нами педагогічних умов сприяло формуванню народознавчої лексики, збагаченню словникового запасу і його активізації, удосконаленню граматичного ладу мовлення, підвищенню рівня вимовної культури, формуванню самостійного мислення, підвищенню грамотності, всебічному національному вихованню дітей, збагаченню їхньої мови зразками народної мудрості, виробленню вміння свідомо ставитись до

слова, послідовно і логічно викладати думку, вживати слова у властивому для них значенні.

Здійснивши спробу порушеного питання можемо констатувати, що використовуючи різні засоби в доступній формі для дітей із затримкою психічного розвитку, ми ознайомили їх із навколишнім середовищем, вводили у доросле життя, а головне – розвивали дитяче мовлення, збагачували словник образними виразами та поетичними рядками, що сприяло виробленню дикції та інтонаційної виразності, позитивно впливали на емоційний стан та настрої дітей тощо.

3.3. Результати формувального етапу дослідження

На прикінцевому етапі експериментального дослідження з метою з'ясування рівнів сформованості обсягу словника народознавчою лексикою у дітей старшого дошкільного віку із ЗПР дітям експериментальної та контрольної груп були запропоновані діагностичні завдання, аналогічні до використаних на констатувальному етапі експерименту. Діагностичні зрізи проводились за кожним критерієм. Це сприяло отриманню об'єктивних даних щодо рівнів розвитку обсягу словника дошкільників народознавчою лексикою в умовах розробленої та апробованої під час роботи системи збагачення словника дітей народознавчою лексикою дошкільного віку.

Результати формувального етапу дослідження засвідчили позитивні зрушення у рівнях сформованості досліджуваного компоненту у дітей із затримкою психічного розвитку експериментальної групи, на відміну від результатів дітей із контрольної групи.

За *діагностичною методикою «Що означає це слово»*, спрямованої на визначення здатності дітей розуміти значення іменників народознавчої спрямованості, ми виявили, що 33% дітей ЕГ та 30% КГ мають високий рівень здатності розуміти значення слів народознавчої лексики, відповідно з

різницею у 13% і 10% порівняно з констатувальним етапом дослідженні та у 3% – з формувальним етапом на користь дітей експериментальної групи.

Середній рівень показали 60% ЕГ та 57% КГ з різницею ідентичною високому рівню. Низький рівень мали 7% ЕГ та 13% КГ з різницею у 26% і 20% порівняно з констатувальним етапом дослідженні та у 6% – з формувальним етапом на користь дітей експериментальної групи (див. табл. 3.2).

Таблиця 3.2.

Порівняльний аналіз результатів дослідження щодо рівнів сформованості здатності розуміти значення іменників народознавчої спрямованості дошкільниками із затримкою психічного розвитку КГ та ЕГ (за методикою «Що означає це слово»)

Рівні	КЕ (%)	ФЕ (%)		
		ЕГ	КГ	Різниця
Високий	20	33	30	>3
Середній	47	60	57	>3
Низький	33	7	13	<6

У ході формувального етапу експерименту нами було виявлено, що діти експериментальної групи більш повно та чітко почали пояснювати сутність слів народознавчої спрямованості. Майже без допомоги педагога з усвідомленням та розумінням розкривали зміст понять-іменників, у їх відповідях спостерігалася зацікавленість, а у виконанні завдань – старанність. Іноді діти наводили приклад з власного досвіду. Наприклад, діти відмічали, що «Писанка – це яйце, яке красиво розфарбоване. На ньому малюють орнамент. Писанки роблять на свято Великдень. Писанки святять у церкві».

Результати дослідження за методикою «Назви правильно», спрямованої на перевірку здатності групувати назви предметів народознавчої

спрямованості за певними ознаками засвідчили, що діти намагалися правильно класифікувати подані їм слова, однак іноді виникали труднощі під час розкриття їх змісту.

Відтак, 33% ЕГ та 27% КГ показали високий рівень досліджуваного показника, відповідно з різницею у 6% і 0% порівняно з констатувальним етапом дослідженні та у 6% – з формувальним етапом на користь дітей експериментальної групи. Середній рівень показали 47% дітей ЕГ та 40% КГ з різницею у 14% і 17% порівняно з констатувальним етапом дослідженні та у 7% – з формувальним етапом на користь дітей експериментальної групи. Низький рівень мали 20% ЕГ та 33% КГ з різницею у 20% і 7% порівняно з констатувальним етапом дослідженні та у 13% – з формувальним етапом на користь дітей експериментальної групи (див. табл. 3.3.).

Таблиця 3.3

Порівняльний аналіз результатів дослідження щодо рівнів сформованості здатності групувати назви предметів народознавчої спрямованості за певними ознаками дошкільниками із затримкою психічного розвитку КГ та ЕГ (за методикою «Назви правильно»)

Рівні	КЕ (%)	ФЕ (%)		
		ЕГ	КГ	Різниця
Високий	27	33	27	>6
Середній	33	47	40	>7
Низький	40	20	33	<13

Якісна характеристика результатів дослідження засвідчила, що діти почувалися більш впевнено та виявляли активність у виконанні завдань, лексика народознавчої спрямованості складала значну частину їх активного словника.

Результати формувального етапу дослідження з третьою методикою «Назви слова», що спрямована на виявлення запасу слів, які зберігаються в активному словнику дітей, зафіксували зростання кількості вихованців з високим рівнем запасу етнокультурознавчої лексики з такими даними як 47% дітей ЕГ та 35% КГ з різницею у 34% і 22% порівняно з констатувальним етапом дослідження та у % – з формувальним етапом на користь дітей експериментальної групи.

На середньому рівні знаходяться 46% ЕГ та 42% КГ з різницею у 14% і 18% порівняно з констатувальним етапом дослідження та у 4% – з формувальним етапом на користь дітей експериментальної групи. Значно зменшилась кількість дітей, що має низький рівень запасу слів народознавчої лексики 7% ЕГ та 23% КГ з різницею у 20% і 4% порівняно з констатувальним етапом дослідження та у 16% – з формувальним етапом на користь дітей експериментальної групи (див. табл.3.4).

Таблиця 3.4.

Порівняльний аналіз результатів дослідження рівнів сформованості активного словника дошкільників із затримкою психічного розвитку КГ та ЕГ (за методикою «Назви слова»)

Рівні	КЕ (%)	ФЕ (%)		
		ЕГ	КГ	Різниця
Високий	13	47	35	>12
Середній	60	46	42	>4
Низький	27	7	23	<16

Таким чином, результати формувального етапу дослідження за третім показником засвідчили зменшення кількості дітей, що мають середній та низький рівні активного запасу слів народознавчої спрямованості в ЕГ, порівняно з КГ. Натомість, значно збільшився відсоток дошкільників з високим рівнем словника народознавчою лексикою. Діти ЕГ із затримкою

психічного розвитку почали активно та впевнено виконували запропоновані їм завдання методики, вільно оперували народознавчими поняттями у різних видах повсякденної діяльності.

Під час формувального етапу експериментальної роботи було проведено повторну бесіду за питаннями, визначеними на констатувальному етапі дослідження, з метою з'ясування використання різних засобів формування у дітей із ЗПР словникового запасу народознавчою лексикою.

Відповіді дітей на *перше запитання* «Які українські народні казки ти знаєш?» дали нам можливість визначити збільшення переліку українських казок, які знають діти з такими результатами по групах: 93% дітей ЕГ і 86% дітей КГ змогли перелічити більше 10 українських народних казок (з різницею у 7% на користь ЕГ).

На *друге запитання* «Яка твоя найулюбленіша українська казка?» 80% дітей ЕГ та 73% дошкільників у КГ назвали українську казку. Лише 20% ЕГ, та 27% КГ замість української народної казки, назвали авторські казки зарубіжних письменників (з різницею у 7% на користь ЕГ).

На *третє запитання* «Які ти знаєш прислів'я та приказки?» 60% респондентів ЕГ та 53% опитуваних КГ змогли назвати більше п'яти приказок і прислів'їв. Слід відмітити, що 40% дітей ЕГ та 47% КГ також відповіли на поставлене запитання, але діти змогли назвати лише по кілька приказок і прислів'їв (з різницею у 7% на користь ЕГ).

На *четверте запитання* «Яка колискова тобі подобається?» 100% дітей ЕГ та 93% КГ (з різницею у 7% на користь ЕГ) змогли назвати правильно від одного до трьох колискових, наприклад: «Ой ходить Сон коло вікон», «Котику Сіренький» та ін.), що свідчить про ефективність проведеної нами системи роботи з розвитку словника дітей дошкільного віку народознавчою лексикою.

На *п'яте запитання* «Які українські свята ти знаєш?» 60% ЕГ і 53% КГ (з різницею у 7% на користь ЕГ) надали правильні відповіді, що свідчить про

позитивну динаміку розвитку словника дошкільників із затримкою психічного розвитку народознавчими поняттями.

Шосте запитання «З чого складається український національний одяг?» засвідчило обізнаність дітей із українським національним одягом з підтвердженням такими кількісними даними: 80% вихованців ЕГ та 73% КГ (з різницею у 7% на користь ЕГ) назвали більше п'яти елементів народного одягу. Решта 20% дітей ЕГ та 27% КГ назвали до п'яти елементів цього вбрання (див. табл. 3.5).

Таблиця 3.5

Порівняльний аналіз результатів дослідження за проведеною бесідою на предмет використання різних засобів формування словника народознавчої лексики дітьми із затримкою психічного розвитку ЕГ і КГ

Рівні	КЕ (%)	ФЕ (%)		
		ЕГ	КГ	Різниця
1 запитання	67	93	86	>7
2 запитання	60	80	73	>7
3 запитання	27	60	53	>7
4 запитання	7	100	93	>7
5 запитання	40	60	53	>7
6 запитання	33	80	73	>7

Різниця щодо покращення кількісних даних порівняно з констатувальним етапом дослідження показала такі результати: по першому питанню – в ЕГ>26%, КГ>19%, по другому питанню – в ЕГ >20%, КГ>13%, по третьому питанню – в ЕГ>33%, КГ>26%, по четвертому питанню – в ЕГ>93%, КГ>86%, по п'ятому питанню – в ЕГ>20%, КГ>13%, по шостому питанню – в ЕГ>47%, КГ>40%. Отже, результати проведеної нами індивідуальної бесіди з

дітьми старшого дошкільного віку із затримкою психічного розвитку засвідчили, що у закладі дошкільної освіти почали достатньо приділяти увагу цілеспрямованому підбору і використанню різних засобів формування словника народознавчої лексики у дітей із ЗПР.

На формувальному етапі дослідження нами було проведене повторне спостереження з метою вивчення використання дітьми слів народознавчої лексики під час різних видів діяльності, зокрема – на прогулянці, під час гри, під час самостійної діяльності, в різні режимні моменти. З'ясували, що збільшилася кількість дітей, які оперують народознавчими поняттями, про що свідчать такі результати – 75% дітей ЕГ та 70% дітей КГ (до експерименту (7 %) з ініціативи вихователя розповідали українські народні казки один одному, при цьому – найбільш активні намагалися доповнити казки деталями.

80% ЕГ (до експерименту 40%) та 73% КГ дошкільників почали використовували колискові пісні («Ой ходить сон коло вікон», «Котику Сіренький») під час ігрової діяльності (наприклад, дівчатка заколихували своїх ляльок, коли вкладали їх спати).

73% ЕГ (до експерименту 33%) та 67% КГ вживали малі фольклорні жанри (загадки, мирилки, приказки та прислів'я) у своєму мовленні, зокрема – під час трудової діяльності на ділянці, різних режимних моментів, на занятті з ознайомлення з навколишнім, у повсякденному житті тощо.

Отже, результати формувального етапу дослідження засвідчили, що проведена робота сприяла покращенню рівнів обізнаності дітей народознавчими поняттями та сприяла перенесенню означеної лексики з пасивного словника в активний.

У процесі дослідження нами було виявлено і охарактеризовано узагальнені рівні сформованості обсягу словника народознавчою лексикою у дітей старшого дошкільного віку із ЗПР в ЕГ та КГ (див. табл.3.6).

Таблиця 3.6.

**Порівняльний аналіз результатів формувального етапу
дослідження в КГ та ЕГ**

Рівні	КЕ (%)	ФЕ (%)		
		ЕГ	КГ	Різниця
Високий	20	37,6	30,6	>7
Середній	47	51,0	46,4	>4,6
Низький	33	11,4	23,0	<11,6

Високий рівень отримало 37,6% дітей з ЕК і 30,6% дітей з КГ, з різницею у 7% на користь учасників експериментальної групи, які характеризувалися тим, що правильно використовували у мовленні народознавчу лексику; вміли пояснювати лексичне значення слова, правильно використовувати народознавчу лексику під час розмови, пояснювати поняття, що характеризують національні свята, предмети побуту, звичаї і традиції, розрізнити малі фольклорні жанри, групувати слова народознавчої спрямованості за певними критеріями, знати основні традиції, свята і ритуали і використовувати різні малі фольклорні жанри (приказки, прислів'я, загадки, скоромовки, віршики і т. д.); мали багатий словниковий запас зі слів народознавчої спрямованості.

Середній рівень виявлено у 51% діти з ЕГ і 46,4% дітей з КГ, з різницею у 4,6% на користь учасників експериментальної групи, які частково використовували у своєму мовленні народознавчу лексику, помилялися, намагаючись пояснити лексичне значення слів, рідко самостійно використовували народознавчу лексику у мовленні; використовували маленькі фольклорні жанри за допомогою дорослого; знали невелику кількість календарно-обрядових свят, побутові речі населення, сімейні традиції, більшість слів народознавчої лексики складав лише пасивний словниковий запас дитини.

Низький рівень – виявлено в 11,4% дітей з ЕГ та 23,0% дітей з КГ, з різницею в 11,6% на користь дітей з ЕГ, які характеризувалися тим, що майже не використовували у власній промові слова народознавчої лексики; могли лише їх повторювати за вихователем; частково зосереджувалися на народних святах, традиціях, обрядах, предметах побуту населення; не знали назв національного одягу українців, державних свят та народних промислів; за допомогою педагога називали малі народні жанри; не розрізняли народні та авторські казки; словниковий запас народознавчої лексики був збіднений (див. рис. 3.2).

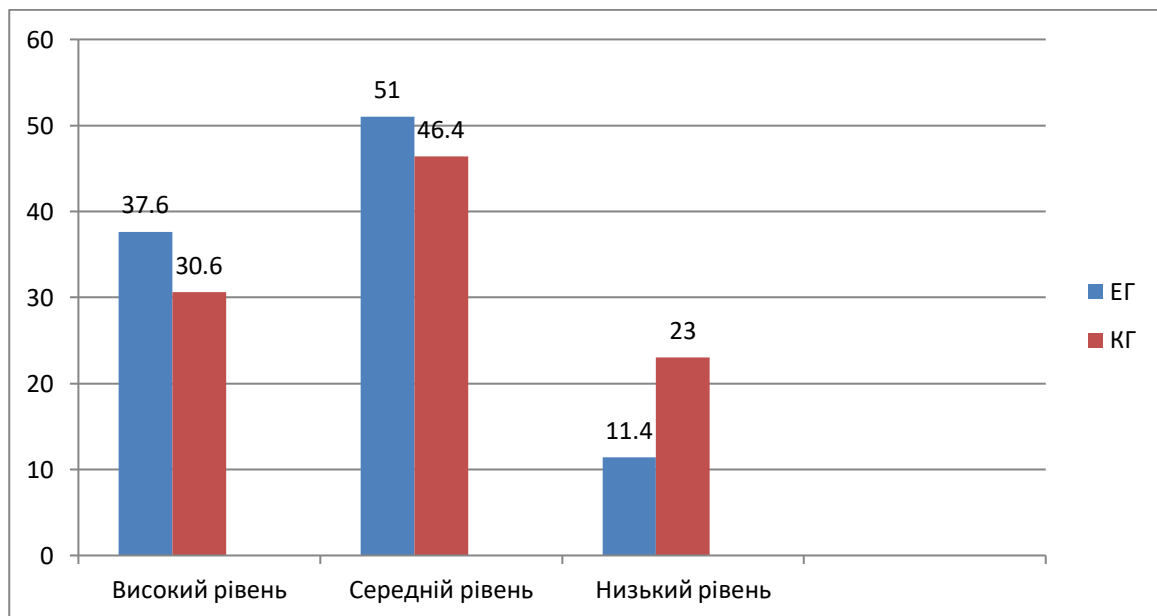

Рис. 3.2. Порівняльний аналіз рівнів сформованості обсягу словника народознавчою лексикою у дітей старшого дошкільного віку із ЗПР ЕГ та КГ

Як висновок, можна констатувати, що за результатами формувального етапу дослідження виявлено загальне підвищення у старших дошкільників експериментальної групи рівнів сформованості словника народознавчою лексикою. Незначні зрушення спостерігалися і в контрольній групі, оскільки словникова робота, що здійснювалась згідно програмових вимог, також включала збагачення словника народознавчими термінами.

Отже, збагачення словника вихованців народознавчою лексикою у процесі різних видів діяльності зазнав якісних змін завдяки впровадженню у практику закладу дошкільної освіти експериментальної моделі.

Висновки до третього розділу

У третьому розділі магістерського дослідження представлено теоретичне обґрунтування моделі активізації збагачення словника народознавчою лексикою дошкільників із затримкою психічного розвитку, охарактеризовано засоби та представлено результати формувального етапу дослідження.

Авторська модель представлена трьома блоками: цільовим, організаційно-методичним та результативним. Цільовий висвітлює мету і завдання моделі, організаційно-методичний – засоби та педагогічні умови її реалізації під час занять ті різних видів дитячої діяльності, результативний – критерії, показники та рівні оцінювання. Результатом впровадження авторської моделі є покращення рівнів сформованості обсягу словника дошкільників із затримкою психічного розвитку народознавчою лексикою.

До засобів формування обсягу словника народознавчою лексикою дошкільників із затримкою психічного розвитку нами віднесено їх три групи: фольклор (малі фольклорні жанри, пісні, казки), гру, традиції, що має відображення в різних видах. Обрані засоби було впроваджено в освітні та корекційно-розвиткові заняття (фронтальні і індивідуальні) та різні види дитячої діяльності.

Для більш ефективного впровадження засобів формування народознавчої лексики в освітній процес дошкільників із затримкою психічного розвитку з урахуванням особливостей їхньої пізнавальної та емоційно-вольової сфер нами було запропоновано низку педагогічних умов.

Результати формувального етапу дослідження засвідчили позитивні зрушення у рівнях обізнаності дітей народознавчими поняттями та сприяла

перенесенню означеної лексики з пасивного словника в активний

Узагальнені рівні свідчать про таке: *високий рівень* отримало 37,6% дітей з ЕК і 30,6% дітей з КГ, з різницею у 7% на користь учасників експериментальної групи, *середній рівень* – 51% дітей з ЕГ і 46,4% дітей з КГ, з різницею у 4,6%, *низький рівень* – 11,4% дітей з ЕГ та 23,0% дітей з КГ, з різницею в 11,6%.

Таким чином, виявлено загальне підвищення у старших дошкільників експериментальної групи рівнів сформованості словника народознавчою лексикою. Незначні зрушення спостерігалися і в контрольній групі, оскільки словникова робота, що здійснювалась згідно програмових вимог, також включала збагачення словника народознавчими термінами.

Отже, збагачення словника вихованців народознавчою лексикою у процесі різних видів діяльності зазнав якісних змін завдяки впровадженню у практику закладу дошкільної освіти експериментальної моделі.

ВИСНОВКИ

1. Теоретичний аналіз засвідчив, що проблема формування і розвитку словника дітей із затримкою психічного розвитку досліджена, однак вчені акцентують увагу на відсутності та обмеженості в активному мовленні старших дошкільників саме народознавчої лексики. Основним засобом у розвитку словника народознавчою лексикою вчені вважають використання фольклорного матеріалу, національних традицій, обрядів, звичаїв, символів, проведення цілеспрямованої словникової роботи як під час занять, так і у повсякденному житті. До кола національно орієнтованої лексики входять численні тематичні групи слів, що відбивають умови життя, особливості світобачення й світосприйняття українців, відтворюють загальну картину їхніх поведінкових стереотипів. Освоєння дітьми народознавчою лексикою формує їх інтерес до культурної спадщини народу, надає особливий вплив на емоційну і моральні сторони особистості з рисами і унікальністю української нації.

2. Результати аналізу практики формування народознавчої лексики у старших дошкільників із затримкою психічного розвитку дозволили виявити недостатність цілеспрямованої уваги з боку вихователів у цьому напрямі. Народознавчий матеріал використовувався епізодично, безсистемно, без відповідного збагачення змісту і методів навчання і виховання. Педагоги не орієнтуються у засобах формування словника народознавчою лексикою і тому обмежуються лише використанням малих фольклорних жанрів та казками.

3. Результати констатувального етапу дослідження засвідчили, що високий рівень розвитку словникового запасу народознавчою лексикою у дошкільників із ЗПР спостерігається лише у 20% дітей, середній – у 47% вихованців, низький – у 33% респондентів. Діти із затримкою психічного розвитку недостатньою мірою обізнані з народознавчою лексикою, більшим чином вона складає пасивний їх словник, не знають назв національного одягу українців, державних свят та народних промислів; за допомогою педагога

називають малі народні жанри, не розрізняють народні та авторські казки тощо. Ці дані свідчать про актуальність розв'язання проблеми у напрямі знаходження ефективних засобів формування народознавчої лексики старших дошкільників із затримкою психічного розвитку і побудови експериментальної моделі.

3. На основі результатів констатувального етапу дослідження розроблено авторську модель активізації збагачення словника дошкільників із затримкою психічного розвитку народознавчою лексикою, представлену трьома блоками: цільовим, організаційно-методичним та результативним. Цільовий висвітлює мету і завдання моделі, організаційно-методичний – засоби та педагогічні умови її реалізації під час занять та різних видів дитячої діяльності, результативний – критерії, показники та рівні оцінювання. Результатом впровадження авторської моделі є покращення рівнів сформованості обсягу словника дошкільників із затримкою психічного розвитку народознавчою лексикою.

4. До засобів формування обсягу словника народознавчою лексикою дошкільників із затримкою психічного розвитку нами віднесено три групи: фольклор (малі фольклорні жанри, пісні, казки), гру, традиції, що має відображення в різних їх видах. Обрані засоби було впроваджено в освітні і корекційно-розвиткові заняття (фронтальні і індивідуальні), різні види дитячої діяльності. Для більш ефективного впровадження засобів формування народознавчої лексики в освітній процес дошкільників із затримкою психічного розвитку з урахуванням особливостей їхньої пізнавальної та емоційно-вольової сфер було запропоновано низку педагогічних умов.

5. Результати формувального етапу дослідження засвідчили позитивні зрушення у рівнях сформованості словника народознавчою лексикою в експериментальній групі. Узагальнені дані свідчать покращення на 7% результатів високого рівня в ЕГ (37,6%) порівняно з КГ (30,6%), на 4,6%, середнього рівня в ЕГ (51,0%) порівняно з КГ (46,4%), на 11,6% низького

рівня в ЕГ (11,4%) порівняно з КГ (23,0%). Отже, збагачення словника вихованців народознавчою лексикою у процесі різних видів діяльності зазнав кількісних і якісних змін завдяки впровадженню у практику закладу дошкільної освіти експериментальної моделі.

Перспективою подальшої наукової розвідки є дослідження проблеми формування словника народознавчою лексикою молодших школярів із затримкою психічного розвитку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Базовий компонент дошкільної освіти України: наук. кер. А. М. Богуш, дійсний член НАПН України, проф., д-р пед. наук. ; авт. кол. : Богуш А. М., Беленька Г. В., Богініч О. Л., Гавриш Н. В., Долина О. П., Ільченко Т. С. К., 2012. 26 с.
2. Білан О.І. Програма розвитку дитини дошкільного віку «Українське дошкільня» / за заг. ред. О.В.Низковської, Тернопіль «Мандрівець», 2017. 256 с.
3. Богуш А. М. Дошкільна лінгводидактика: Теорія і методика навчання дітей рідної мови в дошкільних навчальних закладах : підруч. К. : ВД «Слово», 2011. 704 с.
4. Богуш А. Методика навчання дітей української мови в дошкільних навчальних закладах : підруч. для студ. ВНЗ. К. : Слово, 2008. 440 с.
5. Богуш А. М., Лисенко Н. В. Українське народознавство в дошкільному закладі : навч. посібник. К. : Вища школа, 2002. 420 с.
6. Богуш А., Гавриш Н., Котик Т. Методика організації художньо-мовленнєвої діяльності дітей у дошкільних навчальних закладах: підручник для студ. вищ.навч. закладів фак-тів дошкільної освіти. К. : Вид. дім «Слово», 2006. 304 с.
7. Богуш, А. М., Монке, О. С. Формування оцінно-етичних суджень у дітей старшого дошкільного віку. Одеса: ПНЦ АПН України, 2002. 239 с.
8. Богуш А. М. Теорія і методика розвитку мовлення дітей раннього віку: навчальний посібник. К. : Видавничий Дім «Слово», 2003 р. 436 с.
9. Бородич А. М. Методика розвитку речі дітей. М. : Просвещение, 1981. 225 с.
- 10.Булаховський Л. А. Вибрані твори. К. Наукова думка, 1975. Т.1. 450 с.

11. Гавриш Н. Художньому слову – гідне місце в освітньому процесі. *Дошкільне виховання*. 2006. № 3. С. 15-17.
12. Гавриш Н.В. Розвиток зв'язного мовлення. Донецьк, Либідь, 2006. 131 с.
13. Гербова В. В. О словаре ребенка 3-его года жизни *Дошкольное воспитание*. 1967. № 6. С. 27-31.
14. Дитина в дошкільні роки : комплексна освітня програма / автор. колектив ; наук. керівник К. Л. Крутій. Запоріжжя : ТОВ «ЛПКС» ЛТД, 2016. 160 с.
15. Дитина: освітня програма для дітей від 2 до 7 років. Київ, 2016. 304 с.
16. Дошкільна лінгводидактика. Хрестоматія : Навч. посібник для студ. вищих пед. навч. закл. / Упоряд. А.М. Богущ. К.: Видавничий дім «Слово», 2005. 720 с.
17. Ємельянова Н.Л. Теоретичні засади побудови експериментальної моделі формування лексико народознавчої готовності студентів. *Наука і освіта*. 2002. №5.
18. Кисельова О. І. Малі фольклорні жанри як засіб морально-етичного виховання дошкільників *Проблеми сучасної педагогічної освіти*. Вип. № 17. 2008. С. 135-141
19. Кононенко В. І. Українська етнолінгводидактика. Івано-Франківськ, 1995. 57 с.
20. Кононко О. Л. Орієнтир сьогодення – компетентна особистість *Дошкільне виховання*. 2005, № 7. С.7-9.
21. Кузь В. Г., Руденко Ю. Д., Сергійчук З. О. Основи національного виховання. Умань, 1993. 109 с.
22. Кулибчук Л. М. Теоретичні засади розвитку образного мовлення. *Педагогіка і психологія*. 1998, № 4. С. 24-30.
23. Левченко Т. М. Збагачення мовлення учнів 5-7 класів етнокультурознавчою лексикою : автореф. дис...канд. пед. наук. К., 2001. 18 с.

24. Левченко Т.М. Словник етнокультурознавчої лексики. *Українська мова і література в школі*. 2000. № 6. С.13-18.
25. Лозко Г. С. Українське народознавство. К. : Зодіак-ЕКО, 1999. 368 с.
26. Луцан Н.І. Формування готовності студентів до збагаченням словника народознавчою лексикою шестирічних учнів. Івано-Франківськ, «НАІР», 2015. 284 с.
27. Михасюк Т. Виховання у молодших школярів любові до рідної мови через народні традиції *Нова педагогічна думка*. Рівне, 2007. №3. С. 25-28.
28. Михасюк Т. Мовленнєвий розвиток дітей засобами народознавства. Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти: Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету. Вип. 26. Рівне, 2003. С. 30-34.
29. Методика навчання української мови в середніх освітніх закладах / за ред. М. І. Пентиліук. К. : Ленвіт, 2004. 400 с.
30. Мишанич С.В. Усна народна творчість, культура і побут населення України. К., 1991. 340 с.
31. Навчання дітей дошкільного віку рідної мови : навчальний посібник / уклад. Л. В. Іщенко. Умань : ПП «Жовтий», 2013. 138 с.
32. Освітня програма «Впевнений старт» для дітей старшого дошкільного віку / За заг. наук. ред. Т. О. Піроженко. К. : Українська академія дитинства, 2017. 80 с.
33. Патрина К. Т. О понимании значения слов детьми старшего дошкольного возраста *Вопросы психологии*. 1954. № 4. С. 56-60.
34. Піроженко Т. О. Психологія комунікативно-мовленнєвого розвитку дитини : Автореф. дис... д-ра психол. наук : 19.00.07 / Т. О. Піроженко. –Інститут психології ім. Г. С. Костюка АПН України. К., 2004. 40 с.
35. Пономарів О. Д. Сучасна українська мова. К.: Либідь, 2001. С.38-72
36. Руденко Ю. Збагачення словника дітей старшого дошкільного віку емоційно-забарвленою лексикою. *Актуальні проблеми дошкільної*

- освіти та підготовки фахівців на сучасному етапі*. Матеріали наук.-практ. конф. Зб. наук. пр. Бердянського держ. пед-го ін-ту ім. П. Д. Осипенко. (Педагогічні науки). Бердянськ : БДПУ, 2000. № 2. С. 18-23.
37. Руденко Ю.А. Збагачення словника дітей старшого дошкільного віку експресивною лексикою засобами української народної казки: автореф. дис. канд. пед. наук: 13.00.02 «Теорія і методика навчання (українська мова)». Одеса., 2003. 24 с.
38. Русанівський В.М. Структура лексичної і граматичної семантики К.: Наукова думка, 1988. 235 с.
39. Савельєва Н. П. Про формування уявлень і збагачення словника дітей старшого дошкільного віку в процесі трудового виховання *Дошкільна педагогіка і психологія*. Вип. 2. 1968. С. 77-79.
40. Синьов В. М. Корекційна психопедагогіка. Олігофренопедагогіка: підручник. Частина І. Загальні основи корекційної психопедагогіки (олігофренопедагогіки). К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2007. 238 с.
41. Синьов В. М. Корекційна психопедагогіка. Олігофренопедагогіка: підручник. Частина 2. Навчання і виховання дітей. К.: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2009. 224 с.
42. Синьов В. М., Коберни Г.М. Основи дефектології: навчальний посібник. К. : Вища школа, 1994. С. 61-77.
43. Стельмахович М. Г. Народна педагогіка. К.: Радянська школа, 1985. 197 с.
44. Стельмахович М. Г. Народне дитинознавство. К.: Т-во «Знання» УРСР, 1991. 47 с.
45. Стрюк К. Розвиток українського мовлення у дошкільників. *Радянська школа*. К., 1991. 70 с.
46. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям К., 1970. 154 с.

- 47.Сучасна українська літературна мова: За ред. М.Я. Плющ. К:Вища школа, 1994. 413с.
- 48.Тихеева Е. И. Развитие речи детей. М. :Просвещение, 1981. 174 с.
- 49.Український дефектологічний словник / За ред. В. І. Бондаря. К.: «Милосердя України», 2001. 212 с.
- 50.Ушинський К. Д. Вибрані педагогічні твори. К.: Рад. школа, 1949. 418 с.
- 51.Ушинський К. Д. Дитячий світ. Вибрані твори. К., 1980. 320 с.
- 52.Федорович Л. Постановка звуків у вимови дітей дошкільного та молодшого шкільного віку. Запоріжжя: ТОВ «ЛПІС» ЛТД. 2016. 124 с.
- 53.Федорович Л. Формування правильної вимови у дітей дошкільного та молодшого шкільного віку. Методичні рекомендації та дидактичні матеріали для логопедів шкіл і дитячих садків, учителів і вихователів загальноосвітніх і спеціальних освітніх закладів та батьків . Кременчук: Християнська Зоря, 2011. 348 с.
- 54.Фесюкова Л. Б. Воспитание сказкой: для работы с детьми дошкольного возраста: учебно-методическое пособие. Харьков, 1997. 464 с.
- 55.Филичева Т. Основы дошкольной логопеди. К: Эксмо, 2017. 320 с.
56. Флерина Е.Разговорная речь в детском саду. Хрестоматия по теории и методике развития речи детей дошкольного возраста : учеб. пособие. К, 2000. 380-393 с.
- 57.Фотекова Т. Тестова методика діагностики усного мовлення молодших школярів. М., 96 с.
- 58.Франко І. Я. Коли ще звірі говорили: казки. Львів: Аверс, 2000. 170 с.
- 59.Халікова Р. Народна творчість як засіб виховання любові до рідного краю. *Дошкільне виховання*. 1988. №5. С. 13-17.
- 60.Шевченко О., Чайковський Б. Веселі вірші: вірші, пісеньки, забавлянки, байки, небилиці, прозивалки, мирилки. К: Школа, 2005. 128с.

61. Шеремет М. Хрестоматія з логопедії. Історичні аспекти. Дислалія. Дизартрія. Ринолалія. К.: КНТ, 2008. 380 с.
62. Юдина Н. Художественная литература в работе с детьми логопедической группы. *Дошкольное воспитание*. К., 1984. № 6. 7-12с.
63. Я у Світі. Програма розвитку дитини від народження до шести років / наук. кері. О.Л.Кононко. Київ: ТОВ «МЦФЕР- Україна», 2019. 488 с.

ДОДАТКИ

Додаток А

Ігрова діяльність з формування словника народознавчої лексики

Гра «Рушнички»

Мета: розвивати творчі здібності, збагачувати уявлення дітей про регіональні особливості орнаментів, збагачувати словник дітей народознавчими поняттями «рушник», «килимок», «орнамент».

Хід гри

Вихователь роздає кожній дитині по одному аркушу паперу, на якому фарбами (червоною, жовтою і зеленою) намальована ліва половина смугастого килимка (рушничка), права половина килимка – контурне зображення смужок, які треба зафарбувати у відповідний колір. Потім педагог пропонує дошкільникам зафарбувати праву частину килимка, добираючи фарби у відповідності із зафарбованою лівою частиною килимка та в межах контурних ліній. Кращі килимки використовують для подарунків та в іграх з ляльками.

Гра «Бабусина скриня»

Мета: сприяти запам'ятовуванню назв українського одягу (сукня, спідниця, пасок, вінок, хустка, вишиванка, намисто, чоботи, кожух, шаровари, пояс, шапка-бирка) та описувати його.

Хід гри

Вихователь привертає увагу дітей до чарівної скрині. У скрині знаходить лист від бабусі і зачитує його дітям. Ой, діти, це лист і скриня від бабусі Мелани. Послухайте, що вона нам пише. «Добрий день, люба малеча! Пише вам бабуся Мелана з далекого українського села Новоукраїнка. Я знаю, що ви дуже гарні діти і надсилаю вам свою скриню з українським одягом. Ви розгляньте його і скажіть, як він називається, коли його одягають, хто його одягає? А ще я вам надсилаю декілька загадок про одяг, відгадайте їх. А

може, ви і самі знаєте загадки про одяг, то загадайте їх один одному. Допобачення, мої любі. Ваша бабуся Мелана».

Діти розглядають одяг, розповідають про нього. Вихователь допомагає дітям, доповнює їхні відповіді та виправляє помилки дошкільників.

Гра «Нагодуємо ведмедика»

Мета: знайомити дітей з українським національним посудом: макітрою, глечиком, мискою, дерев'яними ложками та ін.

Хід гри

Вихователька організовує дітей на гру, обігруючи вірш:

Ведмежаток я взяла,
Посадила до стола,
Стала медом частувати:
«Пригощайтесь, ведмежата!»
А ведмедики сидять
І нічого не їдять...

Вихователька стурбована, чому ведмедики нічого не їдять. Та ж вони не мають чим і з чого їсти. Ведмедикам треба дати посуд. В що наллємо меду? (В тарілочку, поливану мисочку). Чим будуть їсти ведмедики мед? (Дерев'яними ложками). З чим можна їсти мед? (З чаєм, з молоком). В чому поставимо молоко на стіл? (В глечичку). Щоб у ведмедиків був смачний обід, ми поставимо пиріжки в макітру. (Діти розглядають гарно прибраний стіл і розповідають про посуд). Вихователь допомагає дітям з відповідями та доповнює сказане дітьми.

Гра «Іноземці»

Мета: розширити активний та пасивний словник дітей, формувати вміння розуміти лексичне значення слів.

Хід гри

Дитині пропонується така інструкція: Уяви собі, що ти зустрівся (зустрілася) з іноземцем, людиною з іншої країни, яка погано розуміє українську мову. І ось вона попросила тебе пояснити, що означає слово «...». Дитина дає відповідь у вербальній формі, але якщо вона не може цього зробити, то її просять показати предмет, вказати значення слова за допомогою жестів, рухів або намалювати те, що вона розуміє під цим поняттям. Слова для гри: вишиванка, калач, колиска, намисто, жупан, скриня, макітра, козак.

Художньо-творча вправа

Мета: розширити активний та пасивний словник дітей, формувати вміння розуміти лексичне значення слів.

Хід вправи

Учитель демонструє дітям картки-слова.

А. Діти малюють предмети, назви яких вказуються на картках. (пасивний словник).

Б. Діти складають казку, використовуючи назви намальованих предметів (активний словник).

Слова для карток: намисто, жупан, бандура, козак, мальва, колиска.

Конкурс на найкраще речення

Мета: формувати в дітей уміння розрізняти лексичне значення слів та використовувати їх у продукуванні власного мовлення.

Хід вправи

Діти повинні скласти речення вживаючи такі слова: гопак, вишиванка, піч.

Гра «Опиши предмет»

Мета: формувати в дітей уміння розрізняти лексичне значення слів та використовувати їх у продукуванні власного мовлення.

Хід гри

Діти повинні пояснити значення і описати такі предмети: паляниця, кобза, айстра.

Гра «Казка ланцюжком»

Мета: формувати в дітей уміння розрізняти лексичне значення слів та використовувати їх у продукуванні власного мовлення.

Хід гри

Діти складають казку, використовуючи слова: плай, криниця, ялиця, чабан, хаща, сарна. Кожна дитина придумує по одному реченню.

Сценарій свят

«На гостинах у майстрів».

Оформлення майданчика імітує сільську вулицю. Вздовж неї хатинки майстрів (столяра, шевця, бондаря, коваля, гончара, вишивальниці, ткалі) і млинок мірошника. Біля них знаряддя праці. У кожній хатині діти-майстри у відповідному вбранні. Звучить весела музика. Ведуча вітає дітей в українських костюмах, гостей і пропонує дітям здогадатися, де вони знаходяться і хто живе на цій вулиці. Діти відгадують. Майстри, яких вони називають, виглядають у віконечка й запрошують до себе на гостини. Потім майстри непомітно виходять і об'єднуються з гуртом дітей. Столярики, вийшовши з будиночка з молоточками і маленьким ослінчиком в руках, співають народну пісеньку «Столярики-молодці», імітуючи відповідні дії:

Столярики-молодці

Тешуть столики й стільці;

Молотком по долоті, долоті,

Летять тріски золоті, золоті.

Пилочками чик-чик,

Молоточком туки-туки,

Туки-туки,

В нас до праці здатні руки.

На прохання ведучої й дітей столярики розповідають про своє ремесло і показують інструменти. Вони пояснюють, що зробили для своїх друзів ослінчик, але поки що тільки один. А ведуча заспокоює їх, щоб майстри не засмучувалися. Це навіть цікавіше, що ослін один, бо він допоможе перевірити, хто з дітей найспритніший. Далі відбувається гра «Хто найспритніший?» Діти стають у коло, в центрі якого ослін і двоє гравців, беруться за руки і йдуть по колу, співаючи пісню «Столярики-молодці». А гравці у колі імітують столяриків. Закінчивши співати, діти примовляють: «Раз, два, три - біжи». При цьому двоє дітей (яким на початку гри ведуча

непомітно дала вказівки) піднімають руки, утворюють ворітця. Двоє, що змагаються, мають вибігти з кола, один—праворуч, другий – іворуч оббігти його і сісти на ослін. Перемагає той, хто сяде першим. Гра повторюється декілька разів.

Ведуча й діти дякують столярикам і разом з ними ідуть у гості до гончарів, з будиночка яких долинають звуки глиняних свищиків. Діти з ведучою розглядають гончарний круг і вироби, що є на подвір'ї. Гончарі приносять дітям свищики.

Інценівка народної пісні «Чорнобривий корольок»:

Чорнобривий корольок

Край города ходить.

Чорнобривий корольок,

Пожалуйте в городок.

Чорнобривий корольок, Устань, примудрися,

Чорнобривий корольок, Гарненько зберися.

Чорнобривий корольок, У боки візьмися.

Чорнобривий корольок, Низько поклонися.

Разом з гончарями всі йдуть на гостини до Шевчика. Він виходить з дерев'яним молотком і чобітками, розповідає про своє ремесло і показує знаряддя. Діти співають пісню «Шевчик»:

А чи бачив ти, як шевчик

Черевики шиє?

Ой, так, брате, ой так-так,

Черевики шиє.

А чи бачив ти, як шевчик

Гвіздки набиває?

Ось так, брате, ой так-так

Гвіздки набиває.

А чи бачив ти, як шевчик

Черевики чистить?

Ой, так, брате, ой так-так,

Черевики чистить.

А чи бачив ти, як шевчик

У свято танцює?

Ой, так, брате, ой так-так,

У свято танцює!

Шевчик імітує рухи, про які йдеться. Наприкінці пісні взуває ці черевики і довільно танцює разом з кількома дітьми.

Шевчик: – А чи були ви в бондаря?

Діти: – Ні, ще не були.

Шевчик: – Тоді ходімо до нього.

Усі підходять до хатини Бондаря, який сидить на подвір'ї та ладнає невеличку діжечку.

Шевчик (заглядаючи через паркан):—А чи вдома Бондар?

Бондар: – Вдома, заходьте (вітається).

Ведуча: – Бондарю, знаєте, у нас дуже допитливі діти. Діти обступають бондаря і співають пісню «Бондар»:

Бондарю, Бондарю, що ти робиш?

Стружу, стружу дошку на дубову бочку.

Бондарю, Бондарю, що ти робиш?

Вистругаю чопочки, затикати дірочки.

Бондарю, Бондарю, що ти робиш?

Бочку я складаю, обруч набиваю.

Бондарю, Бондарю, в боки візьмися.

І в таночку, Бондарю, хоч раз обкрутися.

Бондар імітує рухи, про які йдеться; закриває отвір у бочці чопочком та каже: «Тиць»; довільно танцює.

Після останніх слів пісні маленьким відерцем начебто наливає воду.

Ведуча: – Не тече?

Бондар і діти: – Не тече!

Ведуча: – Гарна в тебе бочечка, Бондарю. А от нам цікаво, чи зумієш ти й нашу бочечку полагодити?

Проводиться гра «Бочечка». Діти стають у коло, в центрі якого Бондар.

Діти: – Котилася велика бочка

Із маленького горбочка

Та об землю – трісь,

Та об землю – трах–

Робилося так...

Відповідно до слів, діти розширюють коло, присідають, плескають двічі в долоні, розбігаються в різні боки. Під веселу музику Бондар наздоганяє їх. Ті, до кого він доторкнувся, мають розважати гурт, виконавши завдання Бондаря (прокукурікати, проплигати зайчиком, оббігти навколо бочечки).

Потім діти йдуть у гості до Мірошника. Він зустрічає їх разом із своїм помічником – Чорним бараном (дитина у шапочці з крученими ріжками). Діти співають пісню «Чорний баран»:

Де ти ходиш, наш Чорний баране?

До млина, до млина, мій добрий пане.

Що ти робив там, Чорний баране?

Молов пшеницю, мій добрий пане!

Діти: – А борошно добре?

Мірошник: – Добре.

Діти: – А що ти з нього робитимеш?

Мірошник: – Та наліплю вареників.

Діти: – А з чим?

Мірошник: – Та з усякою всячиною.

Ведуча: – А з чим же бувають вареники?

Діти відповідають, потім допомагають мірошнику ліпити вареники (імітують рухи, тримаючи бутафорні вареники). Складають їх у велику

посудину, оздоблену в традиціях української кераміки, несуть начебто варити й повертаються.

Гра «Вареники». Грають хлопчик і дівчинка. Під веселу музику вони мають перенести дерев'яною ложкою по одному варенику з великої посудини у свій полумисок, що стоїть на певній відстані. Виграє той, хто перенесе більше вареників для своїх подруг і товаришів.

Вишивальниця і Ткаля запрошують дітей до себе в гості, показують рушники, скатертини, серветочки, роздають дівчаткам рушники.

Дівчатка виконують «Таночок з рушниками» під музику народної пісні «Подоряночка».

Ведуча: – Які гарні рушники виготовили Ткаля і Вишивальниця! І так чудово з ними танцювали дівчатка!

Вишивальниця і Ткаля: – А у нас є ще й сорочки. Дивіться, які! Ось ця – для Івасика, а ця – для Тарасика (Показують дві широкі сорочки).

Ведуча: – Гарні сорочки, та які ж вони великі! Де ж ми знайдемо таких хлопчиків? (Підкликає до себе хлопчиків і одягає на них дві сорочки так, що в кожній сорочці по 2 дітей).

Проводиться гра «Івасик і Тарасик». Під веселу музику обидві пари довільно танцюють. Виграє та пара, котра придумає кращий танок.

Ведуча говорить про славні умілі руки майстрів, які роблять для них такі необхідні та красиві речі, даруючи людям радість. Діти, називаючи кожного майстра, запрошують їх до кола, вклоняються їм і разом танцюють.

Сценарій «Українські традиційні зимові свята»

Вихователь

Українські народні свята та обряди – одне з найдорожчих національних надбань.

Впродовж віків народний календар складався на ґрунті язичницьких та християнських вірувань. У багатьох прикметах, прислів'ях, приказках, піснях та іграх втілилися досвід і мудрість, духовне багатство українського народу.

Сьогодні ми мандруватимемо зимовими місцями, відтворюючи деякі українські народні свята та обряди.

1-й вихованець

СІЧЕНЬ-просинець, тріскун, сніговик.

Прикмети місяця:

-якщо січень холодний, то липень сухий і спекотний;

-якщо січень холодний-гриби будуть тільки восени.

2-й вихованець

Різдво, Новий рік, Водохреще – найулюбленіші зимові свята, пов'язані з неодмінними сподіваннями кожної родини на щастя й добробут.

1-й вихованець

На Різдво хлопці збиралися «дружиною» і з різдвяною зіркою обходили хати односельців, представляючи вертеп та співаючи колядки. Гуртувалися колядники за територіальним принципом – по окремих вулицях або кутках, обирали серед себе старшого та міхоношу, який носив зібрані продукти. До складу ватаги нерідко входили музики й танцюристи.

(На сцену виходить група хлопців різного віку, одягнених в укр. костюми)

1-й хлопець

Дзень-дзелень, сьогодні свято

Заливаються дзвінки,

На подвір я в кожну хату

Вже ідуть колядники.

2-й хлопець

Починають віщувати
 І так складно, до ладу
 Не скупись, господар хати,
 Подавай на коляду.

3-й хлопець

Про Різдво Христове Ангел сповіщав,
 Радісну і нову пісню заспівав:
 Слава в небі Богу і на землі спокій,
 День Різдва святий!

4-й хлопець

Я лечу до Бога радість дати вам:
 У вертепі вбогим Спас родився нам:
 Швидко поспішайте, Дитятко вітайте,
 Спокій на землі.

5-й хлопець

Пастухи вітати швидше всіх прийшли
 В яслах а не в хаті Господа знайшли;
 Стояли, співали, Христа прославляли.

6-й хлопець

Мудреці теж знали, де ясна зоря,
 Прийшли, привітали Бога і Царя;
 Богові співали, дар Цареві склали,
 Славили Христа.

7-й хлопець

Ірод, злом сповитий, як про це узнав,
 Він дитятко вбити воїнів послав;
 Ті дітей побили, мечі потупили,
 А Христос живе.

8-й хлопець

Люди досі жили у гріхах своїх,
 З ними до могили переходив гріх;
 Хай Різдво Христове дасть життя всім нове і радісних днів.

2-й вихованець

Новорічна ніч, як і Різдвяна, вважалась у народі чарівною, з нею було пов'язано чимало повір'їв. В ніч з 13 на 14 січня «відкривається небо» і в Бога можна попросити що завгодно. Ще у Новорічну ніч не спали на печі, бо вважали, що на ній танцюватимуть Василь та Маланка.

1-й вихованець

На новий рік дівчата збиралися гуртом і під вікнами односельчан співали їм щедрівки: окремо для дітей, для парубків і дівчат, для господарів дому.

(Виходять дівчата і співають щедрівку)

Щедрик, щедрик, щедрівочка,
 Прилетіла ластівочка,
 Стала собі щебетати,
 Господаря викликати:
 – Вийди, вийди, господарю,
 Подивися на кошару,-
 Там овечки покотились,
 А ягнички народились.
 В тебе товар весь хороший,
 Будеш мати мірку грошей.
 Хоч не гроші-то полова,
 В тебе жінка чорноброва.

1-ша дівчина

Можний паноньку, господареньку
 Будь же сам здоров, з господинею
 З господинею та й з діточками.
 Вінчуємо ж тебе щастям, здоров'ям,

Щастям, здоров'ям,
 Та й з Новим роком
 А й з Новим роком та й довгим віком.

2-га дівчина

А за сим словом будь же здорова,
 Статечна жона а й газдинонька!
 Не сама собою, із господарем,
 Та й з діточками, та й з милим Богом,
 Свята святкуй здорова,
 У радості у веселості.

3-я дівчина

Ой вінчую тя, гречний молодче,
 Великий рости та на потіху
 Батьку й матері та й добрим людям.
 На весілля проси, а за щедрівку плати.

4-та дівчина

А за цим словом святкуй здорова,
 Не сама собою, з батьком і матір'ю
 З цілим домом, з милим Богом.
 Щастям, здоров'ям, зеленим вінцем,
 Зеленим вінцем, красним молодцем.

5-та дівчина

Щоб вам з роси й води
 Пішли статки й гаразди,
 Щоб вас Бог в опіці мав,
 Кожну напасть відвертав.
 Будьте щасні ви і діти,
 Будьте гожі, мов ті квіти!

(На сцену виходять учні хлопчики)

1-й вихованець

На Василя – 14 січня – діти обходили родичів і сусідів, посипали житнім зерном та примовляли:

1-й хлопчик

(посипаючи зерном)

-Сійся, родися жито, пшениця,

Всяка пашниця-

Щоби родило в землі,

Щоби хліб був на столі

І на полі і в stodolі,

Щоб добра було доволі.

2-й хлопчик

-Чесний господарю,

Чи дозволите пощедрувати,

З Новим роком привітати,

Щастя, здоров'я,

Добра й миру побажати!

3-й хлопчик

-Сію жито і пшеницю,

Щоб дав Бог густу пашницю,

Зичу вам на Новий рік,

Щоб щасливим був вам вік,

Щоб вам з роси й води

Пішли статки й гаразди,

Щоб вас Бог в опіці мав,

Кожну напасть відвертав,

Щоб не знали вже розлуки

Ваші діти, а ні внуки

Дай же Боже, в добрий час,

Щоб добро гостило в вас!

4-й хлопчик

Сійся, родися жито, пшениця,
 Горох, чечевиця і всяка пашниця.
 Внизу корениста, з гори колосиста,
 Щоб на майбутній рік
 Було більше ніж торік
 Щоб всього було доволі
 І в коморі і на полі
 Сію, вію, посіваю,
 З Новим роком вас вітаю.

2-й вихованець

18 січня – Голодна кутя і це був останній день коляди.

19 січня – Водохреща. Це третє найбільше і завершальне свято різдвяно-новорічного циклу. У всіх селах, де були церкви, святили воду, якою окроплювали тварин, будівлі.

1-й вихованець

Так нестримно летить час. Здається, що недавно тішились красою новорічних ялинок, а вже почався відлік лютого-останнього місяця зими.

ЛЮТИЙ-це крутень, зимобор, криводоріг, так його називали наші предки.

-У лютому сонце йде на літо.

-Лютий лютує, весні дорогу готує.

-Лютий без снігу – літо без хліба.

А знаєте, чому місяць називали «лютий»?

Якось на веселлі, був Лютий і розхвастався своєю силою:

-Як би я родився тоді, як Січень, так я б бикові зірвав роги, а дівці-красуні приморозив би коромисло до плечей. Через те й прозвали його лютим.

2-й вихованець

У лютому проводжали зиму з веселими розвагами і життєрадісними піснями. Побутував в Україні звичай «колодки». Колодку у вигляді поліна,

качалки чіпляли парубкам і дівчатам, як символічне покарання за те, що вони не взяли шлюб минулого року, а ті відкуповувались грішми або доброю вечерею. Весь тиждень всі жартували, співали, їли вареники та млинці. Це була масляна.

1-й вихованець

З останнім місяцем зими у хліборобів завершувався зимовий перепочинок. Селяни готувалися до нового хліборобського сезону.

(На сцену виходить «дівчина-весна», яскраво одягнена, на голові вінок з квітів, розповідає вірш. Під час виступу на сцену виходять всі учні, які брали участь у заході).

Шановні гості, любі друзі!

Свій оголошую наказ:

Світити сонцю веселіш у нас
Струмочки хай біжать повсюди,
Хай молодіють і радіють люди.

Нехай пташки – гінці весни –
Співають радісні пісні.

А трактористи й хлібороби
Хай не лінуються в ці дні.

І як би не було сутужно,
Нехай озимі зеленіють дружно.

Готуйте коників сталєних,
Орати і сіять вам на них.

А тим, хто працював узимку,
Я подарую добру нивку,
На щедрий, добрий урожай,
На новий, пишний коровай!

А вам, шановні громадяни,
Як тільки сніг на вулицях розтане
І до роботи вас душа покличе,

Прибрати раджу у садках і на городах,
На клумбах, в скверах, будуть всі в турботах.

Травою скоро все засію,

Бо ж я весна – я це умію!

Іду до вас я, добрі люди,

Тепло і радість сяють всюди!

Землю уквітчаю, ніжно закосичу,

Пробуджу, як завжди все живе від сну,

І тепла і сонця людям я позичу –

Миру вам бажає радісна весна!

(Всі вклоняються)

*Автор: Голованова Антоніна Миколаївна,
методист Броварського районного центру
дитячої та юнацької творчості*